

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra výchovy ke zdraví

Bakalářská práce

Etická výchova na příkladu Biskupského gymnázia J. N. Neumanna a Církevní základní školy v Českých Budějovicích

Vypracovala: Aneta Havlová

Vedoucí práce: Mgr. Pavlína Moučková

České Budějovice, 2018

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

University of South Bohemia in České Budějovice

Faculty of Education

Department of Health Education

Bachelor Thesis

Etichs education on the example of J. N. Neumann Episcopal Grammar School and Ecclesiastical Primary School

Author: Aneta Havlová

Supervisor: Mgr. Pavlína Moučková

České Budějovice, 2018

Bibliografická identifikace

Jméno a příjmení autora: Aneta Havlová

Název bakalářské práce: Etická výchova na příkladu Biskupského gymnázia J. N. Neumanna a Církevní základní školy v Českých Budějovicích

Studijní obor: Výchova ke zdraví

Pracoviště: Katedra výchovy ke zdraví, Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Pavlína Moučková

Rok obhajoby: 2018

ANOTACE:

Bakalářská práce „Etická výchova na příkladu Biskupského gymnázia J. N. Neumanna a Církevní základní školy“ se zabývá zavedením etické výchovy do základních škol, její metodikou, obsahem a její důležitostí. Etická výchova je zařazena do Rámcového vzdělávacího programu ZŠ, avšak ne všechny školy ji učí jako samostatný předmět. Těžištěm této práce je díky pozorování výuky etické výchovy na příkladu jednotlivých škol ukázat, že je možné a vhodné bez větších obtíží tuto výuku zařadit.

Klíčová slova: etika, výchova, etická výchova, výuka, škola, prosociálnost

Bibliographic identification

Name and Surname of the author: Aneta Havlová

Title of Bachelor Thesis: Etichs education on the example of J. N. Neumann Episcopal Grammar School and Ecclesiastical Primary School

Field of study: Health Education

Department: Department of Health Education, Faculty of Education, University of South Bohemia in České Budějovice

Supervisor: Mgr. Pavlína Moučková

The year of presentation: 2018

ANNOTATION:

The Bachelor work „Etichs education on the example of J. N. Neumann Episcopal Grammar School and Ecclesiastical Primary School“ is about introducing etichs education to the elementary schools, methodology of teaching etichs education, the content of the etichs education and the relevance of the etichs education. Etichs education is included to the education program of the elementary schools, but not all schools is teaching etichs as a separand subjekt. The main point of this work is show, through the observation of etichs education on the exapmle on the selected elementary schools, that is possible and appropriate without any struggles this education include in.

Key words: etichs, education, etichs education, teaching, school, prosociality

Prohlášení:

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, dne 10. 4. 2018

.....

Aneta Havlová

Poděkování:

Chtěla bych poděkovat vedoucí své bakalářské práce Mgr. Pavlíně Moučkové za odborné vedení práce, trpělivost a cenné rady, které mi pomohly tuto práci zkompletovat. Mé poděkování patří též Biskupskému gymnáziu J. N. Neumanna a Církevní základní škole za spolupráci při získání údajů pro výzkumnou část práce.

Obsah

Úvod.....	8
1 Vymezení základních pojmů	9
1.1 Historie etiky.....	12
1.2 Etická výchova v Evropě	16
1.3 Etická výchova v ČR.....	18
1.3.1 Prosazení etické výchovy	20
2 Výuka etické výchovy	22
2.1 Charakteristika předmětu etická výchova	22
2.1.1 Obsah předmětu	22
2.2 Výchovný program etické výchovy	25
2.3 Osobnost pedagoga	28
2.4 Metody předmětu etická výchova	29
2.4.1 Zahradnický model L. Lencze.....	31
2.5 Výuka etické výchovy dle věkových kategorií	33
2.5.1 První stupeň základní školy	34
2.5.2 Druhý stupeň základní školy.....	36
2.6 Náboženství a etika	39
2.6.1 Náboženství v etické výchově.....	40
3 Praktická část.....	41
3.1 Průběh výzkumu	41
3.1.1 Charakteristika cílové skupiny.....	41
3.1.2 Průběh výzkumu.....	41
3.1.3 Metoda výzkumu.....	42
3.1.3.1 Etapy pozorování	43
3.2 Cíle výzkumu	43
3.3 Popis škol.....	44
3.3.1 Biskupské gymnázium J. N. Neumanna.....	44
3.3.2 Církevní základní škola.....	44
3.4 Analýza dat	45
3.4.1 Hodina etické výchovy na Církevní základní škole	45
3.4.2 Hodina etické výchovy na Biskupském Gymnáziu J. N. Neumanna	48
3.4.3 Hodina etické výchovy na Biskupském gymnáziu J. N. Neumanna.....	50
3.5 Závěr pozorování	52
4 Závěr.....	54
SEZNAM LITERATURY	56
SEZNAM INTERNETOVÝCH ZDROJŮ	59

Úvod

Téma Etická výchova na příkladu Biskupského gymnázia J. N. Neumanna a Církevní základní školy jsem si vybrala z důvodu aktuálnosti tématu. Problematika zavedení etické výchovy do škol, ať už jako samostatný předmět či součást jiného předmětu je velmi diskutované téma. Etická výchova je zařazena do systému základního vzdělávání ve většině zemí Evropy, avšak ne všude se vyučuje jako samostatný předmět. Podle mě je výuka etické výchovy v dnešní době velmi důležitá. Žákův prožitek je v etické výchově primární. Cílem je, aby žák skrze tento prožitek pochopil problém a jeho řešení pak mohl realizovat v praxi. Rozhodla jsem se touto problematikou zabývat hlouběji a najít školy, kde je výuka etické výchovy realizována. Cílem této práce je popsat výuku etické výchovy na vybraných školách, kde je etická výchova vyučována jako samostatný předmět a ukázat ostatním školám, že je možné tuto výuku bez problému zařadit.

Bakalářská práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část je rozdělena na dvě kapitoly. V první kapitole se zabývám vysvětlením základních pojmů, jako je například etika, morálka, etická výchova, atd. Dále se zabývám stručnou historií vývoje etického vzdělávání a popsuji vývoj etické výchovy v Evropě a také prosazení tohoto předmětu v České Republice. Druhá kapitola je věnována výuce etické výchovy. Jsou zde popsány metody výuky, charakterizují cíle a obsah tohoto předmětu a různé formy výuky etické výchovy pro určitou věkovou kategorii. Okrajově se také věnuji náboženství, protože s tímto předmětem úzce souvisí. Praktická část této práce je věnována popisu výuky etické výchovy jako samostatného předmětu na konkrétních školách v Českých Budějovicích. Výzkum je prováděn formou pozorování, náslechnů a sběru informací v konkrétních hodinách etické výchovy. Popisují zde školy, na kterých jsem výzkum prováděla a poté vyučovací hodiny etické výchovy každé školy, jejich metodiku, obsah a také aktivitu a zainteresovanost žáků. Na konci tohoto popisu je závěr celého výzkumu. Dle mého názoru by se měla etická výchova vyučovat jako samostatný předmět již od mladšího školního věku. Výuka etické výchovy vede k pozitivnějšímu obrazu osobnosti, zlepšení sociálních dovedností, morální vyzrálosti a rozvíjí prosociálnost člověka.

1 Vymezení základních pojmů

Pro účely této bakalářské práce nejprve vymezím základní pojmy.

Etika

Jde o filozofickou disciplínu, která se zabývá morálním jednáním člověka. Etika zkoumá lidskou praxi s ohledem na její morálnost. První kdo pojal etiku jako samostatnou filozofickou disciplínu byl Aristoteles. Etika pochází z řeckého slova ethos- zvyk, mrav, obyčej. Druhá varianta pojmu je ethós- charakter. Do latiny se obě tyto slova překládají slovem mos- mrav, charakter.

Dle Kratochvílové- Miedzgové etika analyzuje lidské chování z hlediska jeho morální hodnoty a hledá měřítko, podle kterého se člověk může rozhodnout, co je správně a co nikoliv. I přes rozdílné názory a kultury nás všechny spojuje etický názor- všichni můžeme poznat dobro a zlo a proto vytvořit morální kodex (systém pravidel chování).¹

Etiku můžeme dále rozdělit dle základních přístupů:

- Deskriptivní: popisuje danou situaci, porovnává názory.
- Normativní: zkoumá normy, jimiž se lidé řídí.
- Metaetika: jde o jazykově technické zkoumání, zkoumá to, co znamenají jednotlivé pojmy.

Další dělení:

- Autonomní etika- vychází z vnitřní svobody člověka, samostatná vůle člověka popírá závislost morálky na podmínkách života a cílech lidí.
- Heteronomní etika- mravní zásady nepocházejí z lidského světa, jsou jim přiděleny (např. náboženství).²

Morálka

Slovo morálka pochází z latinského slova mos- vůle. Dalo by se tedy říci, že z etymologického hlediska lze morálku chápat jako vůli uloženou člověku zvnějšku

¹srov. MIEDZGOVÁ, Jana, *Etika: pro střední školy*. Praha: Kvarta, 1996. ISBN 80-85570-73-4., s. 17

²srov. HLADÍK, Jaroslav. *Společenské vědy v kostce*. 3. vyd. Havlíčkův Brod: Fragment, 2004. V kostce (Fragment). ISBN 80-7200-966-4., s. 83

různými předpisy či zákony. Morálka má napomáhat tomu, aby byl způsob chování jednotlivce regulován. Je to předpoklad společenského života a dává nám jistotu, co máme od druhých lidí čekat a zároveň dává hranice naší svobodě.³

Můžeme hovořit také o termínu morální inteligence. Morální inteligence v sobě zahrnuje schopnost morálně se chovat i morálně uvažovat. Výzkumy prokázaly, že některá kritéria jsou všeobecně platná: spravedlnost, smysl pro povinnost nebo odpovědnost vůči ostatním, důstojnost a sebeovládání. Tento termín znamená, že musíme užívat morální složku své bytosti inteligentním způsobem. Naše morálka nesmí být ovlivňována našimi impulsy, či pocity. Abychom jednali morálně, musíme nejprve analyzovat situaci, porozumět tomu, jak se druhý cítí a být k němu empatictí. Takového jednice prohlašuje společnost za ideál.⁴

Etická výchova

Lencz L. uvádí, že etickou výchovu v širším slova smyslu můžeme chápat jako uspořádání vyučovacího procesu a života školy, atmosféru školy a podněty související se životem školy, chce, aby tyto podněty pozitivně ovlivňovaly charakter dětí. V užším slova smyslu lze etickou výchovu chápat jako vytvoření přátelského třídního kolektivu pomocí osobitých aktivit, které jsou v učebních plánech. Jednou z nejzákladnějších úloh etické výchovy je rozvíjení schopnosti ztotožnit se s druhým člověkem a udělat pro něj dobrý skutek bez toho aniž bychom za to očekávali odměnu či protislužbu.⁵

Dle L. Lenze má etická výchova čtyři podstatné složky, které dohromady tvoří jeden celek. Jsou to⁶:

1. Výchovný program- tvoří jej faktory, jež podporují pozitivní vývoj osobnosti, například: sebehodnocení, empatie, atd. Nejdůležitější z těchto faktorů je prosociálnost. Proto první část tohoto programu tvoří výchovu k prosociálnosti a druhá část programu se zabývá aplikací prosociálnosti na různé oblasti života.
2. Výchovný styl- přijetí dítěte díky vyjadřování pozitivních citů k němu, spolupracovat s ním atd., tento styl utváří ve třídě takovou atmosféru, že se dítě cítí jako v rodině.

³srov. BERAN, A. Evangelická akademie, Vyšší odborná škola sociální práce a střední odborná škola, *Etika úvod*. [online]. Praha, ©2011 – 2015, [cit. 2018-01-05], Dostupné z: <http://www.eapraha.cz/beran/docs/kr3s/etikauvod.pdf>, s. 1

⁴srov. HASS, A. *Morální inteligence: jak rozvíjet a kultivovat dobro v nás*. Přeložila Hana KREJČÍ. V Praze: Columbus, 1999. ISBN 80-7249-010-9., s. 152

⁵srov. LENCZ, L. In OLIVAR, R. *Etická výchova: Učeb.texty pre vyučovanie predmetu .. na zákl.a stred.školách*. Bratislava: Orbis pictus istropolitana, 1992. ISBN 80-7158-001-5., s. 8

⁶srov. tamtéž, s. 8 - 9

3. Výchovné metody- všechny metody mají společné to, že díky nim dítě získá zkušenost a umožňují dítěti vytvořit si vlastní názor. Proto všechny používané metody můžeme označit jako zážitkové učení, zjednodušeně lze říci, že učitel zůstává v pozadí a děti se vychovávají samy.
4. Rozvíjení prosociálnosti- program, styl výchovy, způsoby výchovy a metody jsou zvolené tak, aby podporovali prosociálnost, kdyby tato čtvrtá složka nebyla, mohlo by se stát, že vychováme společenského a vzdělaného člověka, ale bude egoistický a bezohledný.

J. Lorenzová mluví o etické výchově v obecnější rovině, etická výchova záměrně působí na rozvoj:

- Citového prožívání mravní skutečnosti- zdokonalování citové stránky jedince.
- Morálního myšlení- usuzování- kultivace kognitivních procesů, které jsou cílené na morální témata, otázky v problematice hodnot.
- Mravního přesvědčení- hodnoty a etické postoje.
- Sebevlády- rozvoj sebekázně, vzdělávání v oblasti volní stránky osobnosti.
- Etického jednání- vývoj a vzdělávání v oblasti chování.

Cílem etické výchovy je zapojit všechny mravní osobnosti, uvědomit si vlastní hodnotu, rozvíjet etické kompetence žáka.⁷

Prosociálnost

S termínem prosociálnost jsme se setkali v předchozí definici etické výchovy, to proto, že prosociálnost je jejím stěžejním bodem. Prosociálním chováním nazýváme takové chování, které je zaměřeno na pomoc ostatním bez očekávání protislužby či odměny. Předpokladem prosociálního chování je vnitřní potřeba udělat něco, co prospěje druhému. Charakteristiky prosociální osobnosti jsou:

- Projevit soucit.
- Radost z obdarování druhého.
- Namáhat se v prospěch druhých.
- Nezávidět úspěch druhým.
- Mít pochopení pro ostatní.
- Prožívat s ostatními jejich dobré i špatné chvíle.⁸

⁷ srov. LORENZOVA, J. Etická výchova. In VALIŠOVÁ, A., KASÍKOVÁ, H., et al. *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada, 2011, ISBN 978-80-247-3357-9., s. 293.

1.1 Historie etiky

Historii etiky a etických systémů popíší ve stručnosti, jelikož není pro potřeby bakalářské potřeby stěžejním tématem. Avšak je důležité vědět, jak etika vznikla a co jí předcházelo. Vymežím určité pojmy, které byly pro vznik etiky klíčové.

Etika jako věda se poprvé objevila v antice. Zde byla zaměřena na hledání dobra a blaženosti v nás. Teprve Aristoteles ji určil jako samostatnou disciplínu. Avšak zmíněno o etických pojmech bylo již u Platóna a Sofistů.

Podle Platóna (427 př. Kr. – 347 př. Kr.) „je klíčem k tomu, aby člověk porozuměl ideji dobra, odvrácení od stínového divadla smyslové zkušenosti, která lidi klame a oni ji považují za skutečnost, viz jeho známé „podobnosti o jeskyni.“⁹ Být morálně dobrým člověkem je podle Platóna něčím, co potřebujeme stejně, jako být fyzicky zdraví. Toho můžeme dosáhnout dle stavu naší duše. Základem správného řádu duše by dle Platóna měl vítězit rozum nad city.¹⁰

Lidský rozum však není neomylný, začala se tedy zkoumat poznávací schopnost člověka. Filozofové této doby, Sofisté, jako první přišli s vědeckým přístupem k etice.¹¹ Sofisté byli učitelé moudrosti a za peníze nabízeli vyškolení v dovednosti myslet, mluvit a jednat. Ctnostný člověk je podle nich dobrým občanem. Jako první položili otázku, zda zákony jsou něčím, co platí takzvaně od přírody, anebo jsou dány lidským ustanovením. Toto pochybování o poznání morálně správného jednání vedlo k názoru, že není-li žádného objektivního poznání dobra a zla, není žádné etiky.¹²

Proto vystoupil Sokrates (469 př. Kr. – 399 př. Kr.), který zastával názor, že toto poznání se lze naučit, ale tento pojem omezil pouze na duchovní a mravní hodnoty.

Pro Aristotela (384 – 322 př. n. l.) je dobro obsaženo v úsilí o cíl- pro něj samotný, ne jako prostředek k dosažení něčeho jiného.¹³ Ústředním pojmem jeho etiky je pojem eudaimonia = blaženost. Podle Aristotela je to hlavní cíl života. Blaženost je tedy zakoušení zdařilého života a úkolem etiky je ukázat, jak takového života dosáhnout.

⁸ srov. LENCZ, L. In OLIVAR, R. *Etická výchova: Učeb. texty pre vyučovanie predmetu .. na zákl. a stred. školách.*, s. 6

⁹ cit. MUCHOVÁ, L. In SVOBODOVÁ, Z. a kol. *K etické výchově.* Praha: Karez, 2011. ISBN 9788090511705., s. 61

¹⁰ srov. MOTYČKA, J. *Etika.* Plzeň: Západočeská univerzita, 1992., s. 38

¹¹ srov. BLÁHA, A. I. *Ethika jako věda: úvod do dějin a teorie mravnosti.* Brno: Atlantis, 1991. Prosum. ISBN 80-7108-023-3., s. 9

¹² srov. tamtéž, s. 10

¹³ srov. MUCHOVÁ, L. In SVOBODOVÁ, Z. a kol. *K etické výchově.*, s. 62

Charakteristickým rysem lidské duše je rozum, díky kterému se lišíme od všech ostatních věcí a potřebujeme ho k tomu, abychom naplnili naše lidství. Etika je dle něj rozum uvedený do praxe. Na otázky, které vznesl Aristoteles, se snažili nalézt odpověď Epikurejci a Stoikové.

Epikurejci byli přesvědčeni, že morálka znamená volbu jedince. Touto volbou chce člověk dosáhnout svého cíle. Tento cíl považují za blaženost. Jinými slovy lze říci, že své touhy můžeme omezit z toho důvodu, že nekontrolovatelná touha může způsobit více bolesti než užitku. Toto omezování nám ve výsledku může přinést dlouhodobější štěstí.¹⁴

Stoikové usilovali o vytyčení souboru hodnot a zásad chování, které by spočívaly na stejně bezpečném základu přírody, z nichž byly odvozeny. Toto pojetí se nazývá přirozený zákon: všechno má racionálně uchopitelný účel v rámci vesmíru a poznání tohoto účelu je základem mravního jednání.¹⁵ Stoikové rozlišují věci na ty, které můžeme ovlivnit a které ne. Duševního klidu dosáhne člověk tím, že se stane lhostejný ke všemu, co přichází z vnějšího světa.

Hlavním představitelem etiky ve středověku je Tomáš Akvinský (1225 – 1274). Převzal většinu etických témat od Aristotela, říká, že dobro je to, k čemu lidé přirozeně tíhnou. Největší shodou v naukách těchto dvou myslitelů nacházíme v nauce o ctnostech, kterou T. Akvinský převzal a doplnil ji o ctnosti teologické (víru, naději, lásku). Jeho etický systém je založen na lidské racionalitě, i když vychází z víry v Boha. Nauka o přirozeném zákoně vychází z empirického pozorování a logických dedukcí. Rozum, který člověk od Boha dostal, je východiskem morálky. Mravní posouzení jednání dle něj nezávisí na jeho výsledku, ale na účelu, ke kterému směřuje. Tomáš Akvinský definoval čtyři základní ctnosti: statečnost, moudrost, smysl pro míru a spravedlnost. Proti nim definoval sedm hříchů: pýcha, lakomství, závist, smilstvo, nestřídmost, hněv a lenost.¹⁶

Novověká etika zavrhl etiku ctností a usilovala o nezávislost na náboženství. Ptá se na nejzákladnější otázku, která v předešlých systémech nebyla zodpovězena a to: Co je vlastně počátkem morálky a jak se rodí ve společnosti?¹⁷ Považují za základ lidského jednání emoce, nikoliv rozum. Dle teorie Hobbse, Lockeho či Rosseaua, kteří jsou první představitelé novověké etiky, lze říci, že morálka je vnímána jako výsledek vzájemné

¹⁴ srov. THOMPSON, M. *Přehled etiky*. Praha: Portál, 2004. Filozofie (Portál). ISBN 80-7178-806-6., s. 70

¹⁵ srov. MUCHOVÁ, L. In SVOBODOVÁ Z. a kol. *K etické výchově.*, s. 63

¹⁶ srov. tamtéž, s. 64 - 65

¹⁷ srov. THOMPSON, M. *Přehled etiky.*, s. 85

dohody a vzájemného souhlasu prostřednictvím státních institucí. Morálka se stává lidským výtvořem potřebným pro překonání agresivity a podporuje spolupráci.¹⁸

Dva nejdůležitější směry v novověku jsou Kantova etika, tzv. deontologická etika a utilitarismus, tzv. teleologická etika. Kant (1724 – 1804) je zastáncem autonomní etiky – vlastnost vůle být sama o sobě zákonem. Člověk se ze své vlastní vůle podřizuje mravnímu zákonu, který nalézá sám v sobě. Jeho etika vychází ze slova DEON – to co má být, to, co je potřeba vykonat. Každý by měl svou povinnost vykonat čistě z dobré vůle a neohlížet se na to, co z toho vzejde. Hlavními představiteli utilitarismu (přelom 18. – 19. století) jsou Jeremy Bentham a John Stuart Mill, jedná se o etiku následků. Ptá se podle čeho hodnotit lidské jednání a odpověď zní – podle toho, k čemu vede. Jednání je užitečné, pokud vede k co největšímu štěstí co nejvíce lidí. Skutky samy o sobě nejsou ani dobré ani špatné. Nejdůležitější jsou tedy následky jednání člověka, zda jsou morálně správné či nikoliv.

Friedrich Nietzsche (1844 – 1900) odmítá představu, že se lze jednou provždy rozhodnout, co je dobré a zlé. Jeho prorocký výrok „Bůh je mrtev“ dává sbohem absolutní morálce. Nietzsche nazývá základní hodnoty křesťanské etiky (vládnost, soucit, ...) „morálkou otroka“. Smysl tohoto chování vidí v ochraně slabších jedinců. Naopak původ „panské morálky“ je v antických ideálech člověka (vznešenost, seberozvoj). Tato morálka jako jediná vede k pokroku lidstva.¹⁹

Ve všech předešlých teoriích je rovnováha mezi jedincem a společností. Některé poukazují na úlohu společnosti a její prospěch pro většinu lidí, jiné naopak poukazují na jednání jedince a dopad tohoto jednání na společnost. Z jakého jednání má člověk tedy vycházet?²⁰ Na tuto otázku odpovídá existencialismus. Vychází z dob druhé světové války, a proto není oslavou svobody. Rozhodnutí člověka bývají zoufalá až absurdní. Obecná dobra a pravdy mizí kvůli prožitému utrpení. Filosofie existencialistů se zabývá významem lidského bytí.²¹

Søren Kierkegaard (1813 – 1855) se zabýval povahou a významem lidské existence. Považuje za stěžejní vztah člověka s Bohem. Bůh dal lidem svobodu se rozhodovat a s tou je svázána odpovědnost. Člověk může pochopit mravní volbu jedine

¹⁸ srov. MUCHOVÁ, L. In SVOBODOVÁ Z. a kol. *K etické výchově.*, s. 66 - 67

¹⁹ srov. THOMPSON, M. *Přehled etiky.*, s. 121 - 122

²⁰ srov. THOMPSON, M. *Přehled etiky.*, s. 128

²¹ srov. tamtéž, s. 127

tak, že bude sám volit a utvářet sám sebe. Nezáleží jen na výsledku naší volby, ale na její upřímnosti.²²

Martin Heidegger (1889 – 1976) tvrdí opak: podstatné je podle něj náhodná vrženost do světa. Svět, do kterého jsme se narodili, jsme si ne zvolili. Ani podmínky, ve kterých budeme žít, jsme si ne zvolili. Všichni si nasazujeme pouze masky a pod maskami si představujeme ostatní lidi. Cesta k převzetí vlastní integrity vede skrze uvědomění si omezenosti svojí existence – smrti.²³

Jean-Paul Sartre (1905 – 1980) tvrdil, že podstata lidství vyplývá z toho, jak člověk žije a jaký dává svému životu smysl. Prvně člověk existuje a potom teprve určí, čím bude. Měli bychom být sami sebou a ne přijímat role. Víra v neexistenci Boha staví člověka do tíživé situace, není na co se upnout, člověk musí převzít odpovědnost sám na sebe.²⁴

Evropská společnost si s 20. stoletím nesla trauma z obou světových válek a ty byly z morálního hlediska velmi špatné, nastává tedy otázka, jaký je vztah mezi normami plynoucími z mravních kodexů společnosti a konkrétním chováním člověka. Odpovědí na tuto otázku se zabývala situační etika, která usilovala o to, aby lidská morálka měla větší význam než pouhé poslušání rozkazů a pravidel.²⁵ Hlavní představitelé jsou Joseph Fletcher (1905 – 1991) a Paul Tillich (1886 – 1965). Dle Fletchera je nejdůležitějším principem morálky láska ve smyslu agapé- nesobecká láska. Je to láska, kterou člověk dává ostatním a nečeká, že se mu vrátí. Láska nám pomáhá odvrátit se od konvenčních způsobů jednání a jednáme podle svého uvážení. Na druhou stranu tento zákon lásky chápeme spíše intuitivně, různí lidé se v určité situaci vůbec nemusí shodnout.

V současné společnosti neexistuje žádná objektivní realita. Univerzální hodnoty, se kterými by souhlasili všichni, neexistují. Pravda je tedy jen osobní věc každého z nás. Důsledek toho je ten, že dobro a zlo se stávají věcí osobní záliby jedince.²⁶ Mravní jednání záleží na tom, co člověk zamýšlí a proč tak jedná.

²² srov. THOMPSON, M. *Přehled etiky.*, s. 76

²³ srov. MUCHOVÁ, L. In SVOBODOVÁ Z. a kol. *K etické výchově.*, s. 76

²⁴ srov. tamtéž, s. 77

²⁵ srov., tamtéž., s. 79

²⁶ srov. MOTYČKA, J. *Etika*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1992., s. 79

1.2 Etická výchova v Evropě

Cílem etické výchovy by měla být odpověď na otázku: Co je dobro? Místo toho se v rámci této výuky spíše hledá odpověď na otázku: Jak se chovat na veřejnosti? A to s filosofií, kdy je etika její součástí, nemá nic společného. Přitom je občanská výchova v evropských státech často součástí společenskovedních předmětů a zároveň je samostatně vyučována i etika či náboženství. Etická výchova má ve vzdělávacích programech zemí Evropské unie (dále jen EU) jiné cíle a také jiné metody než v České Republice (dále jen ČR).²⁷

Jako první bychom si měli uvědomit, že etická výchova je oproti ostatním předmětům specifická a v učebních osnovách by pro ni měl být dostatečný prostor pro uzpůsobení. Je to předmět neobvyklý a mnoho pedagogů, potažmo žáků, s ním nemá zkušenosti. Výuka je zaměřena primárně na žáka a učitel zde ustupuje do pozadí. Etická výchova představuje žákům základní hodnoty a promítá je do obvyklých situací až po situace problémové. V rámci výukových hodin nezasahujeme do soukromého života.²⁸

Podle pravidelných výzkumů Evropské komise Eurydice je etická výchova ve většině zemí EU zařazena jako volitelný předmět na prvním i druhém stupni a žáci mohou z tohoto předmětu i maturovat.²⁹

Existuje pouze pět zemí EU, kde etická výchova není či nikdy nebyla povinným předmětem: Česká republika, Slovinsko, Estonsko, Švédsko a Francie (ve Francii však 20% školáků navštěvuje církevní školy).³⁰

Výuka etické výchovy či náboženství se povinně vyučuje ve státech: Belgie (prvenství v Evropě, 58% žáků chodí do církevních škol), Velká Británie, Lucembursko, Malta, Německo, Irsko, Rakousko, Holandsko, Norsko, Lichtenštejnsko, Španělsko, Polsko, Itálie, Řecko, Finsko, Dánsko, Portugalsko, Kypr, Rumunsko, Litva, Maďarsko, Lotyšsko a v neposlední řadě také Slovensko.³¹ Na Slovensku se výuka etické výchovy velice osvědčila. Žáci začali důvěřovat učiteli a dokázali se mu svěřit se svými problémy, díky tomu se vyřešilo několik složitých výchovných případů, ubylo

²⁷ srov. SVOBODOVÁ, Z., *Filosofie výchovy*, [online], ©2008, [cit. 2018-01-22], Dostupné z: <https://is.jabok.cz/el/JA10/leto2014/T564/um/1_Jabok_Prezentace_Eticka_vychova.pdf>

²⁸ srov. SVOBODOVÁ, Z., *Filosofie výchovy*, [online], ©2008, [cit. 2018-01-22], Dostupné z: <https://is.jabok.cz/el/JA10/leto2014/T564/um/1_Jabok_Prezentace_Eticka_vychova.pdf>

²⁹ Volitelnost tohoto předmětu zpravidla znamená, že žáci navštěvují buď předmět náboženství, nebo předmět etická výchova., srov. SVOBODOVÁ, Z. a kol. *K etické výchově*, s. 28

³⁰ srov. tamtéž, s. 28

³¹ srov. SVOBODOVÁ, Z., *Filosofie výchovy*, Eurydice, Statistika Evropské komise pro katolické vzdělávání z r. 2000/2001, [online], ©2008, [cit. 2018-01-22], Dostupné z: <https://is.jabok.cz/el/JA10/leto2014/T564/um/1_Jabok_Prezentace_Eticka_vychova.pdf>

sporů a hádek, žáci se chovali na hodinách ukázněně a naučili se respektovat sociálně slabší spolužáky.³²

To, v jakém stavu je etická výchova v Evropě se věnuje také Korim, který vymezuje tři hlavní skupiny determinantů koncepcí etické výchovy v evropském kontextu, jsou to:

- Světonázorové, politické, ekonomické, historické a kulturní determinanty.
- Teorie a praxe v oblasti edukace.
- Obsah a základní cíle etické výchovy.

Dle Korima má na výchovný proces stále větší vliv narůstající globalizace a postmoderní společnost. V současné době v souvislosti s edukačním procesem, je důležitá otázka, jak globální problémy dnešního světa transformovat do morálních problémů. Moderní pedagogika hodnotí současnou edukační teorii a praxi, jako soubor osvojení si tzv. klíčových kompetencí. Nejdůležitější úlohou teorie a praxe by tedy měli být dva hlavní body- vychovat člověka, který má vlastní identitu, je zodpovědný, dokáže mít úctu k odlišnostem a umí tolerovat. Z těchto důvodů by se měla etická výchova zaměřit hlavně na rozvíjení personálních a sociálních kompetencí žáků.³³

³² srov. ETICKÁ VÝCHOVA. Portál pro etickou výchovu ve školách v ČR. *Proč etická výchova?* [online]. [cit. 2018-01-22], Dostupné z: <<http://www.etickavychova.cz/potreba-eticke-vychovy/>>

³³ srov. KORIM, V. a kol. *Premeny etickej výchovy v európskom kontexte*. In DRBALOVÁ, L., *Etická výchova ve škole*, Hradec Králové, 2015. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové. Pedagogická fakulta. Katedra sociální pedagogiky. Vedoucí práce E. Švarcová, s. 16

1.3 Etická výchova v ČR

Jak bylo již zmíněno výše, vývoj etické výchovy byl přerušen událostmi 2. světové války, v této době byl úpadek morálního jednání společnosti. Předmět etická výchova se začal objevovat až na začátku 90. let dvacátého století. Stav české společnosti nutně potřeboval napravit. „*Etika potřebuje očistit od falešných výkladů, které ji zostudily v letech dogmatismu.*“³⁴

Národní program rozvoje vzdělávání v ČR pro 21. století (tzv. Bílá kniha) je dokument vzdělávací politiky v ČR. Tento dokument obsahuje hlavní cíle vzdělávací politiky, z nichž vychází Koncepce vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy v ČR. V roce 2004 byl schválen nový zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (dále jen Školský zákon), který: „... přinesl řadu změn, jednou z nejdůležitějších byl nový, dvouступňový systém přípravy kurikula- školy mají možnost se profilovat prostřednictvím vlastního školního vzdělávacího programu, který vychází ze závazného dokumentu – rámcového vzdělávacího programu.“³⁵ „V posledních letech byl do českých vzdělávacích programů zařazen nový předmět s názvem etická výchova. Konkrétně (...) změna pro Rámcový vzdělávací program (dále jen RVP) pro základní vzdělávání byl zaveden dne 1. září 2010.“³⁶ „Hlavním důvodem pro zařazení etické výchovy do RVP je skutečnost, že v naší školské soustavě chybí předmět, který by systematicky rozvíjel mravní stránku osobnosti žáků.“³⁷ Etická výchova je zařazena mezi tzv. doplňující vzdělávací obor, což znamená, že tento předmět není povinným a ani nemusí být zařazen jako samostatný předmět (lze konstatovat, že etická výchova tak má postavení v českých školách podobné jako výchova dramatická).³⁸ Název etická výchova byl v ČR zvolen proto, že se podobá názvům ostatních „výchovných“ předmětů (výchova výtvarná, hudební apod.). Název

³⁴ cit. KUČEROVÁ, S., *Obecné základy mravní výchovy*. Brno: Masarykova univerzita, 1990. ISBN 80-210-0183-6., s. 31

³⁵ cit. BRODCOVÁ, K., *Etická výchova na základní škole*, České Budějovice, 2011. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce Z. Svobodová, s. 12

³⁶ cit. SVOBODOVÁ, Z. a kol. *K etické výchově*, s. 27

³⁷ cit. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. *Kurikulum etická výchova*. Metodický portál: Články [online]. 05. 02. 2010, [cit. 2018-01-18]. Dostupný z:

<<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/kurikulum-eticka-vychova>>

³⁸ srov. SVOBODOVÁ, Z. a kol. *K etické výchově*. Praha: Karez, 2011. ISBN 9788090511705, s. 27

tohoto předmětu se několikrát měnil i v dokumentech EU. To upozorňuje na to, že tvůrci materiálů neví, jak správně uchopit obsah tohoto předmětu.³⁹

V charakteristice vzdělávacího oboru etická výchova v RVP základních škol je možné seskupit žádané kompetence do pěti okruhů:

- Vytvoření si pravdivé a pozitivní představy o sobě samém.
- Tvořivé řešení každodenních problémů.
- Samostatné pozorování s následným kritickým posouzením a vyvozením závěrů pro život v praxi.
- Sociální dovednosti, které jsou zaměřeny nejen na vlastní prospěch, ale na prospěch ostatních osob, k tomu se váží správné způsoby komunikace, schopnost empatie, schopnost spolupráce.
- Pochopení základních environmentálních a ekologických problémů a souvislostí moderního světa.⁴⁰

Vzdělávací obsah etické výchovy vychází přímo s výzkumu R. Roche Olivara. Ve výuce etické výchovy však oproti zahraničním školám často chybí kritické čtení, metoda filosofického dialogu, přímá participace na organizování aktivit školy ve veřejné sféře (např. charitativní akce), příprava různých slavností a svátků (teoreticky i prakticky), poznávání života věřících a celkově učení se skutečné aktivní péči o kulturu.⁴¹

„Počítá-li se postupně s tím, že výukové plány českých škol se budou stále více podobat plánům škol v zemích EU, lze předpokládat, že současný stav zařazení etické výchovy mezi předměty doplňující je pouze dočasný.“⁴²

Jak již bylo zmíněno, etická výchova je tedy zařazena mezi doplňující vzdělávací obory. Na ředitelích škol zůstává to, jakým způsobem zařadí etickou výchovu do Školních vzdělávacích programů (dále jen ŠVP). Od školního roku 2010/2011 si školy, které tento obor dosud neměly ve ŠVP zařazený, musí vybrat z následujících variant: zařadit etickou výchovu jako samostatný povinný předmět nebo jako součást jiného předmětu či zařadit etickou výchovu mezi předměty povinně volitelné nebo nepovinné.

³⁹ srov. SVOBODOVÁ, Z. a kol. *K etické výchově*. Ve školním roce 1997/98 jsou ve výzkumu Eurydice uváděny anglické názvy „ethics“ a „moral education“, v roce 2000/01 se užívá jen „moral education“, roku 2002 se používá „ethics“ a „ethical instruction“ a v letech 2006/07 a 2009 se užívá názvu „moral instruction“, s. 27 - 28

⁴⁰ srov. SVOBODOVÁ, Z. a kol. *K etické výchově*., s. 33

⁴¹ srov. tamtéž, s. 34

⁴² cit. SVOBODOVÁ, Z. a kol. *K etické výchově*. Ministr školství Josef Dobeš prohlásil na konferenci k etické výchově 22. 11. 2010 v Clam-Gallasově paláci v Praze, že jeho osobním cílem je etická výchova pro všechny žáky jako povinný předmět a podpořil všeobecnou diskuzi na toto téma., s. 28

1.3.1 Prosazení etické výchovy

Prosazením etické výchovy se začaly zabývat různé instituce, které chtěly zlepšit současný stav společnosti. Za nejvýznamnější lze považovat Etické fórum ČR, které vychází z projektu etické výchovy R. Roche Olivara.

Etické fórum reagovalo na přání občanů, kteří žádali zlepšení mezilidských vztahů a snahu rozlišit dobré od zlého. Etické fórum pořádá akreditované kurzy, semináře a realizuje projekty, které pomáhají ke zlepšení vztahů a vytváření vývoje osobnosti. Pomocí moderní pedagogiky usiluje zážitkovou metodou o nácvik sociálních dovedností, které formují morálně vyzrálého člověka vyznačujícího se komunikativností, kreativitou, zdravým sebevědomím, pozitivním hodnocením druhých a především prosociálním stylem jednání. Důležitá je motivace k přenosu zkušeností do běžného života.⁴³

Cílem projektu je osvojení prosociálních postojů a chování žáků. Etická výchova je dle R. Roche Olivara tvořena čtyřmi základními složkami, kterými se řídí i etické fórum- výchovný program, výchovný styl, výchovné metody a rozvíjení prosociálnosti. Tyto složky se vzájemně prolínají a dohromady tvoří celek.

Etické fórum zpracovalo metodický materiál k etické výchově- soubor tří svazků Etická výchova I., II., III. autorů Ladislava Lencze, Olgy Křížové a Evy Ivanové. Tento materiál byl však stažen z doporučených materiálů Etického fóra ČR (do nedávna byl volně ke stažení na stránkách etického fóra ČR). Důvodem tohoto stažení byla kritika veřejností. V těchto publikacích bylo žákům předkládáno jediné konkrétní náboženství, odsuzování homosexuality, předmanželského sexu, masturbace aj.⁴⁴ Stažení těchto materiálů ze stránek Etického fóra lze považovat za důležitý moment ve vývoji etické výchovy, jelikož by se neměly vnučovat a hlavně vyučovat takto vyhraněné názory a každý by si měl udělat obrázek sám, sám se rozhodnout, co bude podporovat či nikoliv. Ani Etické fórum ČR neshledalo tento metodický materiál jako plně vyhovující, avšak z

⁴³ srov. ETICKÉ FÓRUM ČR. *Organizace*. [online]. ©2012, [cit. 2018-01-05]. Dostupné z: <<http://www.etickeforumcr.cz/eticke-forum/o-nas>>

⁴⁴ srov. VALACH, M., *Katolická výchova*. [online]. Poslední aktualizace 23. 6. 2010, [cit. 2018-01-16]. Dostupné z: <<http://blisty.cz/art/53214.html>>

různých důvodů (finančních, ...) nepředložilo materiály jiné, které by byly přijatelnější současné době a vyhovovaly by společnosti.⁴⁵

Stále otevřené zůstává téma, jaký má být obsah a cíl předmětu etická výchova. Etické fórum usiluje především o výchovu k prosociálnosti a formování prosociálního žáka, odpůrci tohoto názoru tvrdí, že toto není jediný cíl etické výchovy a takovéto pojetí osobnosti se mohou děti naučit v jiných předmětech. Poukazují na fakt, že výuka v tomto pojetí postrádá uvedení do hodnotové reflexe a filosofické pojetí etiky.⁴⁶

Snaha o zavedení etické výchovy do škol se velmi cení, zvláště v dnešní době, kdy dětem chybí hodnotová orientace a základy mravního chování. Společnost to vidí a chce s tímto problémem něco udělat. „*Naším posláním je být učiteli v této době, v tomto okamžiku. Hledejme tedy společně cestu, kudy se dát a uveďme na tuto cestu své žáky.*“⁴⁷

Výuka etické výchovy však není úplně ujasněna, ale všichni se shodují na tom, že je potřeba tuto výuku zařadit do škol, avšak není přesně určeno jak.

⁴⁵ srov. BRODCOVÁ, K., *Etická výchova na základní škole*, České Budějovice, 2011. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce Z. Svobodová, s. 18

⁴⁶ srov. MUCHOVÁ, L. In SVOBODOVÁ, Z. a kol. *K etické výchově*, s. 43

⁴⁷ cit. NOVÁKOVÁ, M. a kol., *Učíme etickou výchovu- manuál pro učitele*. [online]. ©2006, [cit. 2018-01-23], Dostupné z: < <http://38126.w26.wedos.ws/ukazka-z-knihy-manual-pro-ucitele-ucime-etickou-vychovu-2006-marie-novakova-a-kol/>>

2 Výuka etické výchovy

2.1 Charakteristika předmětu etická výchova

Etická výchova by měla vést žáka k navázání a udržování kladných vztahů, vytvoření si pravdivé představy o sobě samém, tvořivé řešení každodenních situací a formulování svých názorů na základě vnitřního úsudku, vzory vnímat kriticky a pochopit environmentální a ekologické problémy. Rozvíjí u žáka sociální dovednosti, správnou komunikaci, kritické myšlení, respektování hodnot, empatii, pozitivní představu o sobě samém a schopnost spolupracovat.⁴⁸ Dle Lencze a Krížové by etická výchova měla pomáhat dětem k tomu, aby si na danou problematiku vytvořily vlastní názor a dle tohoto názoru si osvojily náležitý postoj.⁴⁹

2.1.1 Obsah předmětu

Obsah předmětu etická výchova se opírá o výzkum R. Roche Olivara. Máme deset faktorů teoretického modelu prosociálního chování, tyto body nám specifikují, jaké vlastnosti a způsobilosti bychom měli rozvíjet u dětí v zájmu k prosociálnosti. Jsou to:

- *„Úcta k sobě samému.*
- *Postoje a způsobilosti mezilidských vztahů.*
- *Pozitivně hodnotit chování druhých.*
- *Kreativita a iniciativita.*
- *Komunikace, vyjádření vlastních citů.*
- *Interpersonální a sociální empatie.*
- *Asertivita, sebeovládání.*
- *Reálné a zobrazené prosociální modely.*
- *Prosociální chování- pomoc, darování, dělení se, spolupráce, přátelství, zodpovědnost a starost o druhé.*

⁴⁸ srov. MUCHOVÁ, L. In SVOBODOVÁ, Z. a kol. *K etické výchově*, s. 44

⁴⁹ srov. LENCZ, L., KRÍŽOVÁ O., *Metodický materiál k predmetu Etická výchova, 3. Vydání*. [online]. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum ©2004, [cit. 2018-01-18]. Dostupné z: <http://dok.rwan.sk/Etika/Lencz%2C%20Ladislav%20a%20Krizova%2C%20Olga%20-%20Metodick%FD%20material%20k%20predmetu%20EV.pdf>, s. 5

- *Společenská a komplexní prosociálnost- solidarita, sociální kritika, sociální problémy, nenásilí.*⁵⁰

Těchto deset bodů, rozpracovaných na jednotlivé aktivity tvoří vlastní výchovný program (podrobněji viz kapitola 2.2).

Na deset základních témat navazují aplikační témata, mezi která patří:

1. Etické hodnoty
2. Sexuální zdraví
3. Rodinný život
4. Duchovní rozměr člověka
5. Ekonomické hodnoty
6. Ochrana přírody a životního prostředí
7. Hledání pravdy a dobra jako součást přirozenosti člověka⁵¹

Doplňující vzdělávací obor Etická výchova směřuje k vytváření klíčových kompetencí tím, že sleduje následující dílčí cíle:

- Rozvinout u žáků schopnosti aktivně a tvořivě ovlivňovat měnící se životní a pracovní podmínky.
- Umožnit žákům navázat a rozvíjet uspokojivé vztahy.
- Vést žáky k rozpoznání povahy problému a k jeho aktivnímu řešení na základě získaných dovedností a vědomostí.
- Rozvinout u žáků správné způsoby komunikace a demonstrovat nové formy efektivního a tvořivého využívání dostupných prostředků komunikace.
- Vést žáky na základě osobní zkušenosti k pochopení výhod spolupráce.
- Vést žáky k toleranci, vstřícnosti, pochopení potřeb a postojů druhých.
- Vytvořit vnější podmínky, aby žáci mohli vnímat, přijímat, vytvářet a rozvíjet etické, kulturní a duchovní hodnoty, které nespočívají pouze v materiálním uspokojení lidských potřeb.
- Rozvinout u žáků schopnost samostatně pozorovat, experimentovat a získané výsledky kriticky posuzovat a vyvodit z nich závěry pro využití v budoucnosti.
- Vést žáky k rozpoznání smyslu a cíle učení.

⁵⁰ cit. LENCZ, L. In OLIVAR, R., *Etická výchova: Učeb.texty pre vyučovanie predmetu .. na zákl.a stred.školách.* s. 7

⁵¹ srov. NEZVAL, J. *Kurikulum Etická výchova.* [online]. © MŠMT 2006, poslední aktualizace 5. 2. 2010 [cit. 2018-01-05]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/kurikulum-eticka-vychova>>

- Umožnit žákům kriticky hodnotit výsledky svého učení a diskutovat o nich.
- Podněcovat žáky ke kritickému myšlení, aby byli schopni činit uvážlivá rozhodnutí, za která jsou zodpovědní a která jsou schopni obhájit.
- Vést žáky k naslouchání promluvám druhých lidí, k snaze jim porozumět a vhodně na ně reagovat.
- Umožnit žákům vytvořit si pozitivní představu o sobě samém, aby mohlo dojít k posílení sebedůvěry a samostatnému seberozvoji.
- Vést žáky k ovládnutí vlastního chování.
- Vytvořit podmínky, aby žáci mohli na základě ohleduplnosti, úcty k druhým a snaze pomáhat participovat na utváření dobré atmosféry v týmu.
- Povzbuzovat žáky k respektu přesvědčení a hodnot druhých lidí.
- Rozvinout u žáků schopnost vcítit se do situací ostatních lidí.
- Vést žáky k odmítavému postoji vůči fyzickému i psychickému násilí.
- Umožnit žákům pochopit základní environmentální a ekologické problémy a souvislosti.
- Podněcovat žáky k uvážlivému a vhodnému rozhodování v zájmu podpory a ochrany zdraví a trvale udržitelného rozvoje společnosti.
- Vést žáky, aby přistupovali k výsledkům pracovní činnosti nejen z hlediska kvality a hospodárnosti, ale i z hlediska ochrany svého zdraví i zdraví druhých, ochrany životního prostředí i ochrany kulturních a společenských hodnot.⁵²

Výuka etické výchovy se však někdy soustředí až příliš na to, aby si žáci odnesli z hodiny co nejvíce vědomostí, ale etické chování vyžaduje etické myšlení, pro toto myšlení je velmi důležité studovat literaturu a diskutování o odlišných pohledech na věc. Etika také velkou měrou ovlivňuje náš hodnotový systém.⁵³

Lze využít didaktických postupů, díky kterým můžeme zkoumat jednotlivé hodnoty, jako jsou odpovědnost, respekt, soucit, dělení se, vytrvalost, spolupráce, přátelství, ovládnutí sebe sama a čestnost.

- Dané hodnoty srozumitelně vysvětlíme.
- Řekneme, proč je daná hodnota důležitá (stačí pár vět).

⁵²srov. NEZVAL, J. *Charakteristika doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova*. [online]. Poslední aktualizace 5. 2. 2010 [cit. 2018-01-05]. Dostupné z: < <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/charakteristika-doplnujiciho-vzdelavaciho-oboru-eticka> >

⁵³ srov. LINDSAY, G. *Etika pro evropské psychology*. V Praze: Triton, 2010. Psyché (Triton). ISBN 978-80-86471-37-2. s. 7

- Uvedeme příklady- věku přiměřené (např. u odpovědnosti bychom mohli uvést dětem příklad: Vždy zavolaš svým rodičům, když se někde zdržíš a přijdeš později).
- Poté popíšeme, jak se chová zodpovědné, přátelské, empatické dítě, student.
- K dané situaci uvedeme citát, který se k této situaci hodí a přibližuje ji. (Např. Musím respektovat názory ostatních, i když je nesdílím.)
- Připomínáme žákům významné osobnosti, které se zachovaly čestně, zodpovědně atd. Také uvedeme důvod, proč jejich chování za takové považujeme. (Např. T. G. Masaryk může být příkladem pro vytrvalost- při prosazování národních zájmů pro vznik Československa.)
- Tyto hodnoty také převedeme do mimoškolních a zájmových aktivit.
- Vymyslíme další didakticky inspirativní náměty v souvislosti s rozvojem konkrétní hodnoty.⁵⁴

2.2 Výchovný program etické výchovy

Výchovný program rozvíjí dovednosti a způsobilosti, které vedou k prosociálnímu chování. Jak bylo již zmíněno, výchovný program tvoří 10 faktorů, na něž navazují doplňující aktivity. Těchto 10 faktorů vzniklo díky výzkumu R. Roche Olivara, který navázal na výzkumné práce psychologů a vytvořil výčet deseti faktorů, které podporují prosociální chování.⁵⁵

1. Postoje a schopnosti mezilidských vztahů.

Dle Olivara patří schopnosti podívat se druhému do očí a usmívat se do základních způsobů, jak dát druhému najevo, že ho respektujeme. Pohled by měl být přiměřeně dlouhý a úsměv ukazuje, že jsme ke druhému člověku otevřeni. Důležité je také dbát na to, aby člověk uměl druhým naslouchat a neskákat jim do řeči. Olivar proto mluví o umění mlčení, jelikož mlčení je důležitým předpokladem k tomu, aby se u dítěte

⁵⁴ srov. VACEK, P. *Rozvoj morálního vědomí žáků: metodické náměty k realizaci průřezových témat*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-386-4. s. 104 - 105

⁵⁵ srov. NOVÁKOVÁ, M., *Implementace etické výchovy do školního výchovně vzdělávacího procesu*. [online]. Poslední aktualizace 2013. [cit. 2018-01-18]. Dostupné z: <<http://38126.w26.wedos.ws/implementace-eticke-vychovy-do-skolniho-vychovne-vzdelavaciho-procesu/>>

rozvíjela empatie. Dítě se musí ovládat, naučí se vnímat to, co druhý říká a až poté reaguje.⁵⁶

2. Lidská důstojnost a sebeúcta.

Důstojnost člověka vychází z filozofie Všeobecné deklarace lidských práv, každý jedinec má svoji vlastní hodnotu a zaslouhuje si ji. Tuto skutečnost bychom měli podporovat již v dětském věku- dítě, které je rodiči milováno, je schopné pochopit důstojnost jiného dítěte. Lidé, kteří mají vysokou míru sebeúcty, se nebojí vyjádřit svůj názor, jsou aktivní a nejsou tolik úzkostní, ví o svých schopnostech. Dle Olivara lidé bez sebeúcty nejsou schopni lásku přijímat ani dávat.⁵⁷

3. Pozitivní hodnocení jednání druhých, pochvala.

Každého člověka porovnáváme s „ideálem“, bohužel si u něj všímáme převážně jen toho, že se od ideálu liší negativním způsobem, než toho, abychom vnímali jeho pozitivní stránky. Člověk si zvykl nechválit ostatní, považuje to za normální, avšak dítě je třeba chválit a hlavně ho neporovnávat s ostatními dětmi!⁵⁸

4. Kreativita a iniciativa.

Olivar poukazuje na to, že současný svět vede člověka k tomu, aby splynul s davem. Člověk má však v sobě zakořeněno to, aby byl originál a hledal svou osobitost. Na jedné straně je dobré, abychom se přizpůsobili okolí, dodržovali morální normy, na druhé straně je však třeba podporovat divergentní myšlení, tj. tvořivost. Díky ní totiž přicházíme k objevování nových věcí, experimentujeme a řešíme naše problémy.⁵⁹

5. Komunikace. Vyjádření citů.

Předpokladem k tomu, aby byl člověk empatický, musí nejprve umět vyjádřit své city a umět komunikovat. Olivar rozlišuje empatii na dvě oblasti- citlivost vůči vlastním citům a způsob, jak je dítě vyjádří a sociální empatii, to jak se dítě dokáže vcítit do situace druhého.⁶⁰

6. Interpersonální a sociální empatie.

Prosociální chování, jako je pomoc druhým, obdarovat druhé či zjištění potřeb druhých, můžeme označit jedním slovem- empatie. Empatie má dvě stránky- poznávací a

⁵⁶ srov. OLIVAR, R., *Etická výchova: Učeb.texty pre vyučovanie predmetu .. na zákl.a stred.školách.* s. 14 - 17

⁵⁷ srov. tamtéž, s. 28 - 29

⁵⁸ srov. tamtéž, s. 44 -45

⁵⁹ srov. tamtéž, s. 54 - 56

⁶⁰ srov. tamtéž, s. 81 - 82

citovou. Poznávací neboli kognitivní stránka znamená, že člověk vnímá pocity druhé osoby díky představivosti, umí předvídat její činy. Citovou neboli afektivní stránkou jedince máme na mysli jeho emocionální reakci na city druhého, člověk se snaží vcítit do druhého a poznat, zda se cítí příjemně či nikoliv. Obě tyto stránky empatie jsou na sobě závislé. Díky empatii je jednodušší komunikace, čím více se jedinec dokáže vcítit do druhého, tím kratší může být komunikace. Děti, které nejsou příliš oblíbené, často mluví o sobě, vyjadřují nesouhlas a ptají se, což je opakem empatického chování u oblíbených dětí. Cílem výchovy musí být i dosažení decentrace- odpoutání se od své osoby.⁶¹

7. Asertivita. Uvolnění agresivity a soutěživost. Sebekontrola. Konflikty s ostatními. Agresivita působí na lidské spolužití naprosto negativně. Olivar nechce konflikty ignorovat, ale snaží se je řešit jinak a to asertivně. Asertivitu vykládá jako schopnost být iniciativní, rozhodný, vytrvalý při prosazování určitého chování i navzdory překážkám, ať už situačním či sociálním. Měli bychom přijmout fakt, že lidé jsou různí a mají různé názory, díky tomu můžeme čelit odlišným postojům a konfliktům.⁶²

8. Reálné a zobrazené prosociální modely.

Sledování prosociálního vzoru podporuje osvojování si určitého druhu chování. Např. když se dítě ztotožní se svým otcem, může tato identifikace představovat pro dítě důležitý zdroj bezpečí. Dítě si osvojí sílu a sebevědomí otce a cítí se samostatně a kompetentně. Učitelé i rodiče ve svém chování konají různé skutky, mnohdy jsou tyto skutky konány nevědomky, které pro dítě představují výchozí body pro napodobení a identifikaci. Jestliže jsou tyto skutky prosociální, dítě je napodobí.⁶³ „*Zářivým příkladem spořádaného života budiž ustavičně život rodičů, pěstounů, učitelů a spolužáků. Neboť děti jsou jako opičata: všechno, co vidí, ať to dobré nebo špatné, hned chtějí napodobovat než vědět. Příklady míním jednak živé, jednak vzaté z vyprávění, avšak hlavně živé, poněvadž působí mocněji.*“⁶⁴

9. Prosociální chování. Pomoc, darování, dělení se, spolupráce, přátelství, zodpovědnost a starost o druhé.

⁶¹ srov. OLIVAR, R., *Etická výchova: Učeb. texty pre vyučovanie predmetu .. na zákl.a stred. školách.* s. 94 - 98

⁶² srov. tamtéž, s. 114 - 116

⁶³ srov. tamtéž, s. 131 - 134

⁶⁴ cit. KOMENSKÝ, J. A., *Didaktika velká.* 3. vyd. Brno: Komenium, 1948. Pedagogické klasobraní., s. 181

Tento bod je ve výchově k prosociálnosti nejdůležitější. Prosociální chování můžeme rozdělit do 5 kategorií:

- Fyzická pomoc- chování, při kterém je poskytnuta fyzická podpora, pomoc pro dosažení cíle.
- Fyzická služba- neverbální chování, které eliminuje potřebu příjemce nebo vykonavatele činnosti fyzicky zasahovat do plnění úkolu.
- Dělit se- dát něco, co je nám vlastní, někomu jinému.
- Verbální pomoc- instrukce nebo objasnění, které pomohou člověku vykonat určitý úkol.
- Verbální podpora- vyjádření zájmu o zarmoucenou osobu, použití slova útěchy a uznání.⁶⁵

10. Společenská a komplexní prosociálnost.

Komplexní prosociálnost zahrnuje odpovědné společenské prosociální chování. Je to takové chování, ve kterém jsou přítomny následující znaky: pluralita jednotlivců, specifická různorodost příjemců, přeměna neprosociálního chování v prosociální chování, zasahování třetího. Příjemce prosociálního jednání nemusí být osoba, mohou to být také náboženské či politické cíle, ideální stav společenského soužití či morální kvality. Jestliže působí všechny tyto faktory, vznikají složité situace, kdy např. pomůžeme státu, ale nepomůžeme jednotlivci či naopak. Jedná se o tzv. paradox prosociálního činu.⁶⁶

2.3 Osobnost pedagoga

Role pedagoga v předmětu etická výchova je v pozadí, učitel je zde pouze jakýmsi moderátorem, který vytvoří nějakou zajímavou situaci, nechá děti samostatně uvažovat a diskutovat. Pokud je to potřeba, může do situace zasáhnout. Pedagog by však měl být prosociální a měl by být ztotožněn s etickými principy.

Neměla by mu také chybět tvořivost, schopnost naslouchat a měl by umět zaujmout. Dále by měl mít pro tuto pozici i určité předpoklady jako jsou např. verbální dovednosti, organizační a didaktické schopnosti a schopnost sebereflexe. „*Učitel*

⁶⁵ srov. OLIVAR, R., *Etická výchova: Učeb. texty pre vyučovanie predmetu .. na zákl. a stred. školách.*, s. 150

⁶⁶ srov. tamtéž, s. 178 - 179

*spoluvytváří edukační prostředí, klima třídy, organizuje a koordinuje činnosti žáků, řídí a hodnotí proces učení.*⁶⁷ Podle R. Roche Olivara a L. Lencze mezi dovednosti pedagoga patří:

- Vytvořit výchovné společenství.
- Vést žáky k prosociálnímu chování.
- Vyjadřovat pozitivní očekávání od žáků.
- Klidně poukázat na důsledky chování (induktivní disciplína).
- Uvážlivě používat tresty a odměny.
- Vytvořit srozumitelná pravidla a důsledně vyžadovat jejich dodržování.
- Vytvořit veselou atmosféru.
- Bezpodmínečně přijmout každého žáka.
- Do výchovného procesu ve škole zapojit také rodiče.⁶⁸

2.4 Metody předmětu etická výchova

Dle Etického fóra ČR nemá etická výchova vlastní metody, nejvíce používá metody zážitkové pedagogiky. Žáci se učí hlavně z vlastního prožívání zážitků a ty pak ovlivňují jejich chování a názory.

Cílem metod a prostředků používaných v etické výchově není pouze žáka informovat, ale umožnit mu, aby si na určité téma udělal vlastní názor a osvojil si přiměřené postoje a chování. K tomuto cíli jsou vedeny hodiny etické výchovy a jsou uspořádány do čtyř fází:

1. Senzibilizace – cílem je pochopit určité téma, o kterém se hovoří, jeho význam a smysl. Zahrnuje kognitivní i emocionální senzibilizace pochopení a emocionální ztotožnění se s představovanou hodnotou, tématem. Mezi formy práce na tomto stupni patří například psychohry, pozorování, prezentace pozitivních vzorů chování. U malých dětí se nejvíce osvědčily pohádky a různé hry.
2. Hodnotová reflexe – je snaha pochopit teoretické či empirické základy, vede žáka ke zdůvodnění nebo zevšeobecnění. Hodnotovou reflexi nemůžeme oddělit

⁶⁷ cit. PRŮCHA, J., MAREŠ J., WALTEROVÁ E. *Pedagogický slovník*. 4. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8. s. 261

⁶⁸ srov. NEZVAL, J. *Charakteristika doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova*. [online]. Poslední aktualizace 5. 2. 2010 [cit. 2018-01-05]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/charakteristika-doplnujiciho-vzdelavacihoboru-eticka>>

od senzibilizace, přičemž senzibilizace je bez hodnotové reflexe bezcenná. Zde je typický dialog, hodnocení, chvíle ticha.

3. Návčik ve třídě – měl by posilovat správné provádění aktivit např. pochválit žáka za pokrok, byť je sebemenší. Pakliže provede žák danou aktivitu špatně, učitel ho na to upozorní nepřímou, např. zopakováním zadání. Zpětná vazba od vychovatele zde hraje velmi důležitou roli. Metody práce jsou hraní rolí, experimentování s určitým druhem chování, návčik způsobilostí, slohové práce, interview.
4. Reálná zkušenost (zevšeobecnění a transfer) – zaměření pozornosti žáka na převedení osvojené látky v reálném životě. K tomu slouží záznamy pozorování chování ostatních, vedení deníku o zkušenostech s aplikací osvojených způsobilostí, výstřižky z časopisů a novin týkající se daného tématu, atd.⁶⁹

Také Trčková a Zemanová připisují největší význam hodnotové reflexi, jelikož je přítomna ve všech fázích vyučovací hodiny a ukončuje proces získání sociální dovednosti. Tímto schématem se řídí metodika etické výchovy ve všech ročnících a řídí se jimi i struktura hodiny. Není však nutné, aby všechny fáze proběhly v rámci jedné vyučovací hodiny, jelikož některá etická témata jsou složitější, je dobré je rozdělit do více hodin a probrat je více do hloubky.⁷⁰ Základním prostředkem výchovy je připisování pozitivních vlastností, výzkumy ukazují, že největší motivace pro děti je pochvala typu: „To jsi udělal dobře!“ nebo „Líbí se mi to!“ Pochvala vítězí nad trestem, trest dítě spíše stresuje, než aby je motivoval. Jestliže používáme tresty často, může to vést k ustrašenosti a vzdorování dítěte. Tento poznatek můžeme najít již např. v díle Johna Locka: „*Jestliže na druhé straně držíme mysl dětí příliš na uzdě a pokořujeme ji, ponižujeme a lámeme jejich ducha příliš přísnou rukou, je to horší než předtím. Vždyť výstřední, ale čilé a nadané mládence lze často napravit a udělat z nich schopné a velké lidi. Ale bázlivé, zbabělé, nízké duše a ponížené mysli je těžké povznést a velmi zřídka něčeho dosáhnout.*“⁷¹ Dle Heidebrinka jedná člověk tak, aby ho trest

⁶⁹ srov. ETICKÉ FÓRUM ČR. *O etické výchově*. [online]. ©2012, [cit. 2018-01-05]. Dostupné z: <<http://www.etickeforumcr.cz/eticka-vychova/o-eticke-vychove-podrobneji>>

⁷⁰ srov. TRČKOVÁ, K., ZEMANOVÁ R., *Etická výchova: 4-5*. Praha: Národní institut pro další vzdělávání, 2014. ISBN 978-80-87449-52-3. s. 9

⁷¹ cit. LOCKE, J., *O výchově*, Praha: SPN, 1984, s. 103

minul. Chce se chovat jedině tak, aby za své chování dostal odměnu. Na tomto principu funguje základní lidská motivace.⁷²

Etická výchova má k dispozici mnoho metod, je jen na vyučujícím, jakou metodu si zvolí. Každá metoda je přínosná a učitel může kombinovat metod i více, hodina etické výchovy tak bude rozmanitější a žák si odnese více zážitků.

Zásady hodin etické výchovy- sezení v kruhu- podnítit žáky k tomu, aby před začátkem hodiny vytvořili kruh, ve kterém by na sebe všichni viděli. Kruh je symbolem uzavřené společnosti, takže vše, co se řekne a stane v kruhu, zůstane v kruhu a žák ani učitel tyto informace nikam nevyneší. Kruh by měl pro žáky symbolizovat místo, kde se cítí bezpečně, jsou si rovni a mohou zde být upřímní. Další zásadou je úcta názoru druhého, i když jeho názor zrovna nesdílíme. K aktivitám prováděných na hodinách etické výchovy žáky nenutíme, čili pokud se žák zapojit nechce, nemusí, nestává se to však často.⁷³

Známkování v etické výchově není vhodné, jako optimální způsob hodnocení se jeví slovní hodnocení. Pokud to však škola neumožňuje, doporučuje se zavést bodový systém, který boduje jednotlivé činnosti. Podstatou výuky není chovat se prosociálně jen za účelem nejvyššího bodového ohodnocení!⁷⁴

2.4.1 Zahradnický model L. Lencze

L. Lencz přirovnává výuku etické výchovy k práci zahradníka. Analogie mezi modelem výchovy a prací zahradníka je velmi shodná. Lze ji shrnout do následujících činností:

„1. Připravit půdu

V praxi to znamená vytvořit vhodné výchovné prostředí, tj. vytvořit ze skupiny spolupracující a pozitivní společenství, snažit se pozitivně ovlivňovat také rodiče.

2. Zasadit semeno

Znamená pomáhat dítěti, aby emocionálně přijalo a rozumem pochopilo novou eticky relevantní skutečnost (afektivní a kognitivní senzibilizace tématu).

⁷² srov. HEIDBRINK, H., *Psychologie morálního vývoje*. Přeložil Ondřej MÜLLER. Praha: Portál, 1997. Studium (Portál). ISBN 80-7178-154-1. s. 75

⁷³ srov. TRČKOVÁ, K., ZEMANOVÁ R., *Etická výchova: 4-5.*, s. 9

⁷⁴ srov. tamtéž, s. 10

3. Starat se, aby semeno zapustilo kořeny

Senzibilizace bez hlubšího pochopení nové skutečnosti, bez rozvíjení schopnosti hodnotit situaci a správně se rozhodnout, nepřináší trvalé změny v postojích a názorech. Prakticky to znamená zapojit do výchovného procesu hodnotovou reflexi a rozvíjení morálního úsudku.

4. Naroubovat strom

Čím jsou pro ovocnářství ušlechtilé rouby, tím jsou pro výchovu pozitivní vzory a modely chování. Využíváme je k upevnění získaných postojů a dovedností.

5. Prořezávat strom, aby přinesl více ovoce

Sem patří ukázněvání, systém odměn a trestů, induktivní neboli pozitivní disciplína.

6. Péče o plody

Účinnost výchovy vyžaduje, aby se konkrétní zkušenosti a zručnosti zevšeobecnily a přenesly do každodenního života (zevšeobecnění, transfer, propojení se životem).

7. Starat se o teplo a vláhu

Jen tehdy může být výchova úspěšná, když učitel splní určité všeobecné podmínky výchovného stylu, když se žákům věnuje systematicky a provází je společnou etapou života.

Tento „zahradnický“ model je v podstatě totožný s modifikovaným modelem Roche Olivara.⁷⁵

Nováková, M. řadí mezi nejrozšířenější výchovné metody např. zaznamenávání scén z televize, interview s rodiči, záznamy pozorování, psychohry, projektové vyučování, dramatizace, práce ve skupinách, atd. Metody usnadňující práci s kolektivem jsou ve výuce také velmi důležitou součástí, jmenujme si např. metodu štronzo- žák při této metodě „zamrzne“, tuto metodu lze použít, když je potřeba žáky ihned zastavit, např. když je potřebujeme přepočítat. Další metodou je metoda Viktorka, hlasité mrkání, pohotovostní stupně, pravidla skupiny a pochval. Mezi metody, které nacvičují dovednosti žáku v kolektivu, můžeme zařadit práci ve skupině, práci v kruhu, diskuzi, brainstorming, myšlenkové mapy, hraní rolí, modelování situace, názorovou škálu, projektovou výuku či kooperativní učení.⁷⁶

⁷⁵ cit. NOVÁKOVÁ, M. a kol., *Učíme etickou výchovu- Manuál etické výchovy pro základní a střední školy*, Praha: nakladatelství Luxpress, 2009, ISBN: 978-80-7130-143-1. s. 33-34

⁷⁶ srov. tamtéž, s. 40 - 45

Dále můžeme uvést přehled metod, které uvádí Vališová:

- Monologické metody- využití souvislého projevu, žáka či učitele.
- Metody práce s textem.
- Metody názorně- demonstrační a metody praktických činností žáků- vlastní aktivita žáků.
- Metody dialogické- princip rozhovoru.
- Metody rozborové, situační, inscenační a projektové- princip „hraní rolí“.
- Didaktická hra.⁷⁷

Kučerová uvádí rozdělení metod mravní výchovy podle postavení vychovávajícího- např. vysvětlování, hodnocení, působení emocí, dále podle oblastí osobnosti, na které jsou metody zaměřeny- rozum, cit, vůle. Dále metody dle hlavního prostředku působení- slovní, názorné. Dále metody dle stupně aktivity vychovávaných- žák pouze přijímá působení vychovatele, anebo s ním spolupracuje.⁷⁸

Shrneme-li si předešlé kapitoly, můžeme konstatovat, že metod pro výuku je opravdu mnoho a pedagog by měl být na hodinu etické výchovy náležitě připraven, čerpat může z mnoha aktivit, metodických materiálů a může využít proškolení, které nabízí Etické fórum ČR. Při přípravě na hodinu by měl učitel brát v úvahu, jaký ročník vyučuje a kolik bude mít na danou látku času, měl by se řídit dle tematického plánu školy. Hodina by pro žáky mohla být něčím, co jim pomůže naučit se nebát říci svůj názor, kriticky posoudit to, co se mu předkládá, např. v médiích, skrze své prožitky a pocity pochopit svoji osobnost, svoji hodnotu i osobnost a hodnotu ostatních. Žáci se naučí respektovat normy a stanovené zásady.

2.5 Výuka etické výchovy dle věkových kategorií

Výuku etické výchovy lze rozdělit na učivo prvního a druhého stupně. Každý ročník má své specifické učivo a požadavky na žáka, učivo je rozděleno do jednotlivých ročníků podle věku žáka a podle toho, kolikátý ročník etické výchovy již absolvovali. Postupuje se od nejobecnějšího k podrobnějšímu chápání situace. Je třeba dbát na posloupnost

⁷⁷ srov. VALIŠOVÁ, A., KASÍKOVÁ, H. *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1734-0. s. 195

⁷⁸ srov. KUČEROVÁ, S. *Metody mravní výchovy*. In: STŘELEČEK, S. Kapitoly z teorie a metodiky výchovy I. Paido, 1998, Brno. 189 s. ISBN 80-85391-61-3. s. 78

jednotlivých témat. Obsah předmětu etická výchova navazuje na obsah učiva průřezového tématu osobnostní a sociální výchova, environmentální výchova, mediální výchova, výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, výchova demokratického občana, multikulturní výchova či jako samostatný předmět etická výchova.⁷⁹ Následující rozdělení dle Novákové ukazuje, jak je možné a vhodné učivo etické výchovy rozdělit dle jednotlivých ročníků a dle tematických plánů výuky.

2.5.1 První stupeň základní školy

1. ročník

- Komunikace- hlavní cíle v oblasti komunikace jsou- naučit děti oslovit se křestními jmény, pozdravit, usmát se, dívat se do očí, naučit děti jednoduchá pravidla v komunikaci- když mluví jeden, nepřerušovat ho, naučit se mluvit zřetelně a jasně.
- Úcta k sobě a druhým- naučit děti popřát druhému, když má narozeniny, umět představit sebe a svou rodinu a díky tomu poznat i druhé.
- Prosociální chování- pomáhat v běžných školních situacích, pochválit, umět se rozdělit.

2. ročník

- Komunikace- naučit děti poprosit, poděkovat a omluvit se, základy neverbální komunikace jako je podání ruky či gestikulace.
- Vyjadřování citů- rozhovor o oblíbených hračkách či věcech, umět vyjádřit vztah k členům rodiny.
- Tvořivost- tvořivé hraní s využitím stavebnic, naslouchání a následná reprodukce jednoduchých písniček, tvořivá kresba, pomoc na výzdobě třídy.
- Empatie- umět se vžít do situace slabších, k empatickému vcítění se využívají pohádky.
- Prosociální chování- naučit děti pomáhat slabším a mladším, např. prvňáčkům, umět vyjádřit soucit a povzbudit druhého.

⁷⁹ srov. NOVÁKOVÁ, M. a kol., *Učíme etickou výchovu- Manuál etické výchovy pro základní a střední školy.*, s. 50

3. ročník

- Komunikace- naučit žáka neverbálně komunikovat pomocí postoje, držení těla a mimiky, naučit žáka naslouchat a komunikovat správným tónem.
- Pozitivní hodnocení sebe- žák si umí uvědomit své dovednosti a schopnosti.
- Pozitivní hodnocení druhých- zaměřujeme se na dobré vlastnosti spolužáků, členů rodiny, kamarádů a ostatních lidí.
- Tvořivost- naučit žáka pracovat s hudbou, rozvíjet fantazii pomocí vymyšlení vlastních příběhů a jejich následné dramatizace.
- Prosociální chování- žák je schopný udělat radost ostatním.

4. ročník

- Komunikace- žák umí soustředěně naslouchat, žádat o pomoc, vyjádřit svoji potřebu.
- Pozitivní hodnocení druhých- žáci se radují s druhými.
- Empatie- naučit žáka, aby se uměl vcítit do situace svých nejbližších.
- Tvořivost- žáci tvoří společně v celém třídním kolektivu, zaměření na vztahy mezi lidmi.
- Prosociální chování- vést žáky k tomu, aby uměli chápat ostatní, rozveselit je, utěšit je.

5. ročník

- Komunikace (verbální i neverbální)- žáci umí pozdravit, správně se zeptat, poděkovat a omluvit se, učíme je naslouchat druhým a porozumět jim.
- Poznání a pozitivní hodnocení sebe sama- hrajeme s žáky hry na sebepoznání, pozitivní hodnocení sebe sama.
- Poznání a pozitivní hodnocení druhých- vedeme žáky k tomu, aby měli úctu ke starým lidem, postiženým a nemocným.
- Tvořivost v mezilidských vztazích a iniciativa- využíváme her a úloh rozvíjejících tvořivost v souvislostech- např. koláže, literární tvorba, ..., tvořivost zaměřujeme na vztahy v kolektivu a v rodině, řešení každodenních situací.

- Etické aspekty ochrany přírody- učíme žáky přírodu vnímat a mít k ní kladný vztah, vedeme je ke třídění odpadu a ochraně rostlin, účastníme se na akcích, které podporují ochranu přírody.

2.5.2 Druhý stupeň základní školy

Vzhledem ke specifickému věku žáků je výuka etické výchovy zaměřena hlavně na to, aby žák měl vlastní identitu, úctu k přírodě i ostatním, byl schopen spolupráce a prosociálního chování. Etická výchova zde hraje také důležitou roli v oblasti prevence rizikového chování.

6. ročník

- Objevení vlastní jedinečnosti, sebepoznání, sebezpřijetí- žák vnímá etapy dětství a dospívání, rozeznává různé typy osobnosti a umí rozeznat své slabé a silné stránky, nabádáme žáky k tomu, aby pochopili, že nikotin a alkohol osobnost člověka ničí.
- Pozitivní hodnocení druhých- žáci umí hodnotit ostatní za normálních i ztížených podmínek, hodnotí celou situaci.
- Tvořivost a iniciativa v oblasti vztahů- podněcujeme tvořivé myšlení u žáků při řešení problémů.
- Identifikace a vyjádření citů- žáci umí své emoce rozpoznat, případně je usměrnit.
- Kognitivní a emocionální empatie- žáci se umí vžít do situace ostatních, umí jim naslouchat a empaticky reagovat.
- Zvládání agrese- pracujeme s afekty, zvládáním strachu a hněvu, přiměřené vyjádření emocí.
- Pomoc, přátelství a spolupráce- učíme žáky fyzicky pomáhat, umět pochopit a potěšit druhého, zúčastňujeme se charitativních akcí.

7. ročník

- Objevení vlastní jedinečnosti a identity- umět vyjádřit úctu, naučit žáky zdravému sebevědomí, přijetí pozitivních i negativních vlastností.

- Být sám sebou, umět obhájit své názory a práva- schopnost prosadit se, umět formulovat svůj názor, ubránit se manipulaci, schopnost odmítnout, vyjádření konstruktivní kritiky, asertivní dovednosti.
- Prosociálnost jako složka identity- umět respektovat ostatní a být respektován, rozvíjet identitu ve vztazích s druhými, umět svobodně přijmout závazek.
- Etické aspekty vztahu ke své rodině- učíme žáky přijmou pravidla a práva ve své rodině, pochopit členy rodiny a poznat rodinu hlouběji.
- Integrace sexuální zralosti do kontextu osobnosti- žáci vnímají rozdíly mezi mužem a ženou a vztahy mezi nimi, lásku, zamilovanost, přátelství, vysvětlíme žákům početí a prenatalní život plodu, zabýváme se předčasným pohlavním stykem, pohlavními chorobami.
- Vztah k nemocným, handicapovaným, starým lidem- zabýváme se integrací handicapovaných, žáci chápou vztahy mezi generacemi.
- Reálné a zobrazené vzory- využíváme učení nápodobou, probíráme s žáky vliv vzorů.

8. ročník

- Zdroj etického poznávání lidstva- etika z filozofického pohledu, mravní hodnoty a normy, žáci vnímají vlastní svědomí, umí odpustit, probereme s žáky etiku z teologického hlediska.
- Život, tělesné a duševní zdraví jako etická hodnota- prevence tělesného a duševního zdraví, zneužívání návykových látek.
- Etické aspekty manželství, rodinného a sexuálního života- plánované rodičovství, potrat, antikoncepce, přátelství, zamilovanost, manželství.
- Ekonomické hodnoty a etika- učíme žáky, že peníze využíváme k životu jako prostředek, nikoliv jako cíl, naučíme žáky hospodařit s penězi- ekonomické ctnosti, vedeme je k solidaritě a pocitovosti.
- Pravda jako etická hodnota- usilujeme o to, aby byly žáci čestní.
- Tvořivost v mezilidských vztazích v povolání a zaměstnání- umět řešit krizové situace, vybrat si povolání, být hrdí na to, v jakém národu žijeme, umět se radovat.

9. Ročník

- Důstojnost a hodnota lidské bytosti- stanovení životních priorit a cílů, deklarace lidských práv, rasismus, nacismus.
- Prohloubení komunikačních dovedností- nácvik metod na řešení konfliktů, aplikace asertivního chování do konfliktních situací, empatie jako nástroj komunikace, naučit žáky, že všichni jsou si ve vztazích rovni.
- Zdravý životní styl- klademe důraz na vlastní hodnotu, učíme žáky relaxovat a vyhýbat se stresu, témata jako jsou sexuální orientace, post abortivní syndrom.
- Závislosti a návykové látky- jak mohou návykové látky ovlivnit naši psychiku, gamblerství, sekty.
- Masmédia a jejich vliv- vedeme žáky k tomu, aby uměli zaujmout kritický postoj k různým pořadům, rozeznat realitu od televizní pseudoreality, prosociální vzory v médiích.
- Radost a optimizmus- nabádáme žáky k tomu, aby měli kladný vztah k životu, radost při dosahování cíle, rozdáváme radost druhým.
- Komplexní prosociálnost- žák umí bojovat proti nespravedlnosti, je nenásilný, respektuje společenské systémy, solidarita se sociálně slabšími jedinci.⁸⁰

⁸⁰ srov. NOVÁKOVÁ, M. a kol., *Učíme etickou výchovu- Manuál etické výchovy pro základní a střední školy.*, s. 56 - 64

2.6 Náboženství a etika

Náboženství a etika jsou témata, která spolu velice úzce souvisejí. Už od pradávna nacházeli lidé rozhraní svých činů v náboženství, věřili, že něco „vyššího“ za ně udělá správné rozhodnutí. Náboženství pochází z latinského slova religio, což znamená opětné spojení člověka s Bohem. Definice náboženství je mnoho, neexistuje jedna nejvýznamnější. Uvedme si např. výrok Huxleyho: „*Úcta a láska k ideji etické a touha uskutečnit tento ideál v životě.*“⁸¹ Specifické náboženství není jen sbírkou dogmat a pověr, je zakořeněno v člověku tak, jako náboženství skupin ve společném charakteru. Naše postoje mohou být brány v úvahu se zřetelem k našemu charakteru, jelikož jsme tím, čemu jsme oddáni a čemu jsem oddáni, to motivuje naše chování.⁸²

Někteří autoři byli křesťané, jiní ateisté, ale všichni byli náboženstvím ovlivněni, zejména křesťanstvím, jelikož křesťanství bylo dlouhou dobu součástí evropské kultury. Většina etických zásad je ustanovena v Bibli a křesťané věří, že tyto zásady sepsal sám Bůh. Bible, jako zdroj etiky křesťana, obsahuje pravidla (desatero jako základní morální kodex), principy, příběhy ukazující dobré a špatné chování, symbolická slova, atd.

V této souvislosti mohou lidé odvodit tři přístupy morálky:

- Autonomní- morálka je nezávislá na náboženství.
- Heteronomní- morálka je stavěna na náboženských přesvědčeních.
- Teonorní- morálka vychází ze stejného zdroje jako náboženství.⁸³

Každému náboženství jde hlavně o to pomoci člověku a usměrnit jeho činy a díky tomu poznat krásu života. Zde nachází svoji úlohu etika, pojednává o tom, zda se cíle náboženství naplňují nebo ne.⁸⁴ „*Náboženství odpovídá na otázku, jak žít v sobě samém, nikoliv na otázku, jak má žít společnost jako celek.*“⁸⁵

⁸¹ srov. BÍLÝ, J. *Základy etiky, estetiky a religionistiky*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. ISBN 80-86861-21-x. s. 119

⁸² srov. FROMM, E. *Mít nebo být?*. Praha: Naše vojsko, 1992. ISBN 80-206-0181-3., s. 106

⁸³ srov. MUCHOVÁ, L. In SVOBODOVÁ, Z., a kol. *K etické výchově.*, s. 81

⁸⁴ srov. ŠÍRKA, Z., *Etika světových náboženství*. [online]. Praha. Poslední aktualizace 13. 08. 2015, [cit. 2018-01-19], Dostupné z:

<https://is.jabok.cz/el/JA10/leto2017/TE3372/um/Etika_svetovych_nabozenstvi_PPT.pdf>

⁸⁵ cit. BÍLÝ, J., *Základy etiky, estetiky a religionistiky.*, s. 130

2.6.1 Náboženství v etické výchově

Téma náboženství se ve výuce etické výchovy objevuje často. Předmět etická výchova má ve vzdělávacích programech EU jiné cíle než u nás. „*Má-li jít o alternativní předmět k výuce náboženství, předpokládá se, že žáci si osvojují v obou alternativách stejné kompetence.*“⁸⁶ Jako příklad uvádí Muchová předmět Hodnoty a normy (Werte und Normen), který nabízí Dolní Sasko jako předmět povinný. Tento předmět žákům zprostředkovává religionistické znalosti, porozumění hodnotám a přístup k náboženským otázkám.⁸⁷ V ČR akceptovaly jako první tuto skutečnost teologické fakulty, souvisí to především s tím, že etika v alternaci s náboženstvím patří v ČR k povinně volitelným předmětům na církevních školách. Díky tomu mají církevní školy příbuzný vzdělávací systém se školami v ostatních zemích EU.⁸⁸

⁸⁶ cit. SVOBODOVÁ, Z., a kol. *K etické výchově.*, s. 31

⁸⁷ srov. MUCHOVÁ, L. In SVOBODOVÁ, Z., a kol. *K etické výchově.*, s. 88

⁸⁸ srov. SVOBODOVÁ, Z., a kol. *K etické výchově.*, s. 32

3 Praktická část

V praktické části této bakalářské práce se budu zabývat sledováním výuky etické výchovy na Církevní základní škole a na Biskupském gymnáziu J. N. Neumana. Mým cílem bylo vybrat školy v Českých Budějovicích, kde je výuka etické výchovy realizována jako samostatný předmět. Záměrem bylo zjistit, jak výuka etické výchovy vypadá v praxi. Tato práce by mohla být přínosem, protože ukáže školám, které budou mít zájem se v této problematice orientovat, že je možné tuto výuku zařadit.

3.1 Průběh výzkumu

3.1.1 Charakteristika cílové skupiny

Cílovou skupinou výzkumu byly třídy, které mají ve svém rozvrhu zařazenou etickou výchovu, jako samostatný předmět. V tomto případě to byli žáci a učitelka 3. třídy na Církevní základní škole a žáci a učitelka z 9. a 7. třídy na Biskupském gymnáziu J. N. Neumanna.

3.1.2 Průběh výzkumu

Samotnému výzkumu předcházela výběr vhodných škol ke spolupráci. Výzkum probíhal na školách v Českých Budějovicích. Hlavní kritérium pro mě bylo to, aby se na školách vyučovala etická výchova jako samostatný předmět. Nejprve jsem vybírala školy, které jsou na seznamu Ministerstva školství. V Českých Budějovicích jsou zde uvedeny dvě základní školy.⁸⁹ Tyto školy jsem kontaktovala, avšak z jedné školy se mi nedostala žádná odpověď a druhá škola nevyučovala etickou výchovu jako samostatný předmět. Proto jsem tyto školy na výzkum použít nemohla. Nakonec jsem vybrala školy, které mi doporučila paní Mgr. Moučková. Byly to školy Církevní základní škola a Biskupské gymnázium J. N. Neumana. Celkem jsem se zúčastnila tří výukových hodin. Jednu

⁸⁹ srov. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. *Seznam škol s výukou etické výchovy*. [online]. Poslední aktualizace 16. 02. 2010, [cit. 2018-01-30]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/seznam-skol-s-vyukou-eticke-vychovy>>

výukovou hodinu jsem strávila na Církevní základní škole a dvě výukové hodiny na Biskupském gymnáziu J. N. Neumana.

3.1.3 Metoda výzkumu

Abych dosáhla cíle bakalářské práce, rozhodla jsem se pro kvalitativní výzkum uskutečněný formou pozorování konkrétních hodin etické výchovy a jejich následný popis. Cílem kvalitativní metody je shromážďovat informace o konkrétním chování lidí na menším množství zkoumaných⁹⁰, v mém případě půjde o školní třídu a konkrétní výukovou hodinu etické výchovy. V kvalitativním výzkumu sledujeme realitu holisticky, tj. v celé své šíři.⁹¹ Pozorováním sledujeme jevy, které nebyly vyvolány zasahováním výzkumníka přímo v průběhu pozorování, pozorování může zachytit dynamiku rychle se měnících jevů, to má za následek malé zkreslení výsledků.⁹² Tato metoda se ukázala jako nejvhodnější.

Existuje více typů pozorování, můžeme zvolit pozorování standardizované/nestandardizované/polostandardizované, zúčastněné/nezúčastněné či otevřené/skryté. Jelikož mým cílem bylo popsat konkrétní hodinu etické výchovy, zvolila jsem nestandardizované pozorování.⁹³ Tento druh pozorování se uskutečňuje v rámci běžné reality. Pozorovatel musí zachovat nestrannost a objektivitu, tu zajišťuje plánovitost, záměrnost a systematicčnost.⁹⁴ Podrobněji jsem se snažila popsat obsah výukové hodiny. Abych mohla popsat konkrétní jevy v hodině etické výchovy, rozhodla jsem se pro otevřené zúčastněné krátkodobé pozorování. Paní Mgr. Moučková předem informovala školy, že budu docházet na náslechy do konkrétních hodin etické výchovy, tudíž jsem mohla být součástí výuky, kterou jsem sledovala. Předpokládala jsem, že si třída na mou přítomnost přivykne a jejich chování nebude nijak ovlivněno.⁹⁵

⁹⁰ srov. POSPÍŠIL, R. Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity. *Úvod do pedagogiky- Základy pedagogického výzkumu*. [online]. ©2009, [cit. 2018-02-01]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/elportal/estud/pdf/ps09/uvod_ped/web/vyzkum.html>

⁹¹ srov. MAŇÁK, J., ŠVEC, V. *Cesty pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2004. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. ISBN 80-7315-078-6. s. 44

⁹² srov. JERÁBEK, H. *Úvod do sociologického výzkumu*. Praha: Karolinum 1992. [online]. [cit. 2018-02-01]. Dostupné z: <<http://web.ftvs.cuni.cz/hendl/metodologie/jerabek3/k8/8-1.htm>>

⁹³ srov. tamtéž

⁹⁴ srov. KŘOVÁČKOVÁ, B., SKUTIL, M. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-778-7., s. 101

⁹⁵ srov. JERÁBEK, H. *Úvod do sociologického výzkumu*. Praha: Karolinum 1992. [online]. [cit. 2018-02-01]. Dostupné z: <<http://web.ftvs.cuni.cz/hendl/metodologie/jerabek3/k8/8-1.htm>>

3.1.1.1 Etapy pozorování

1. Stanovit co, proč, jak budeme pozorovat: Nejprve je nutné vymezit cíl, objekt a metody pozorování, aby získaná data byla validní.⁹⁶ Cílem je popsat výuku etické výchovy pomocí kvalitativního výzkumu, který bude uskutečněn pomocí nestandardizovaného, otevřeného, zúčastněného, krátkodobého pozorování. Díky tomu ukázat ostatním školám, že je vhodné tuto výuku realizovat.
2. Popis a registrace pozorovaných jevů: Při registrování popisovaných jevů můžeme použít různé prostředky.⁹⁷ Pro tento krok jsem zvolila vedení deníku o konkrétní výukové hodině.
3. Analýza a zpracování získaných dat: Rozbor pozorovaných jevů.⁹⁸
4. Interpretace pozorovaných jevů: Tento krok zahrnuje zařazení jevů do širšího kontextu.⁹⁹

3.2 Cíle výzkumu

Jak již bylo zmíněno, cílem této práce je zjistit, jak je výuka etické výchovy realizována na konkrétních školách. Tato práce by mohla být přínosem, protože ukáže školám, které budou mít zájem se v této problematice orientovat, že je možné tuto výuku zařadit. K tomuto cíli jsem se chtěla dostat pomocí pozorování výukových hodin etické výchovy na vybraných školách. Tyto školy byly zmíněny výše.

Zabývala jsem se přesným popisem konkrétní hodiny, tedy jaké téma je zrovna probíráno, jaký je obsah hodiny a jaký měla hodina celkový smysl a dojem. Tímto bych chtěla ukázat ostatním školám, že hodina etické výchovy je pestrá, smysluplná a důležitá. Věřím, že popis konkrétních hodin etické výuky pomůže jiným školám zařadit alespoň nějaké aktivity či témata etické výchovy do výukových hodin. Případně zařadit postupem času etickou výchovu jako samostatný předmět do většiny škol.

⁹⁶ srov. KŘOVÁČKOVÁ, B., SKUTIL, M. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-778-7., s. 103

⁹⁷ srov. tamtéž, s. 103

⁹⁸ srov. tamtéž, s. 103

⁹⁹ srov. tamtéž, s. 103

3.3 Popis škol

Nejprve bych chtěla ve stručnosti popsat obě zúčastněné školy. Obě tyto školy jsou zřízeny českobudějovickým biskupstvím. Školy mají společné ředitelství a řídí se stejnými pravidly. Jejich motto zní: „*Pěstování kritického rozumu, pronikání do podstaty věcí, zájem o dobro, pravdu a krásu i cit pro spravedlnost a mravnost.*“¹⁰⁰ Z tohoto motto je možné odvodit, že se tyto školy řídí pravidly etické výchovy, které byly zmíněny výše (viz kapitola 2).

3.3.1 Biskupské gymnázium J. N. Neumanna

Biskupské gymnázium je katolické gymnázium se všeobecným zaměřením, klade důraz na výuku jazyků a výchovu v duchu křesťanské etiky. Nabízí studentům čtyřleté, šestileté a osmileté studium. „*Pěstování kritického rozumu, pronikání do podstaty věcí, zájem o dobro, pravdu a krásu i cit pro spravedlnost a mravnost dokresluje snahu o profilaci absolventa školy.*“¹⁰¹ Škola také realizovala aktivity jako prevence sociálně patologických jevů (adaptační pobyty, besedy, aj.). Studenti školy se také podílejí na charitativních činnostech a zapojují se do mezinárodních programů.¹⁰²

3.3.2 Církevní základní škola

Církevní základní škola je součástí Biskupského gymnázia J. N. Neumanna, stala se jeho součástí v roce 2002-03. Škola má rozsah 1. – 9. třída a výuka probíhá podle programu Školní vzdělávací program Šalamoun. Škola také přijímá žáky se speciálními

¹⁰⁰ cit. BISKUPSKÉ GYMNÁZIUM J. N. NEUMANNA, *Základní informace*. [online]. Poslední aktualizace 2018. [cit. 2018-01-30]. Dostupné z: < <http://www.bigy-cb.cz/bigy/o-skole/zakladni-informace/>>

¹⁰¹ cit. BISKUPSKÉ GYMNÁZIUM J. N. NEUMANNA, *Historie a současnost*. [online]. Poslední aktualizace 2018. [cit. 2018-02-01]. Dostupné z: < <http://www.bigy-cb.cz/bigy/o-skole/historie-a-soucasnost/>>

¹⁰² srov. MARŠÍK, M. *Výroční zpráva Biskupského gymnázia J. N. Neumanna za školní rok 2016/2017*. [online]. Poslední aktualizace 20. 10. 2017. [cit. 2018-02-01]. Dostupné z: < http://www.bigy-cb.cz/bigy/wp-content/uploads/vyrocní_zprava_2016_2017.pdf>

vzdělávacími potřebami a integruje je do běžných tříd, kde mají asistenci osobního pedagoga. Škola také klade velký důraz na výuku jazyků a podporuje duchovní život.¹⁰³

3.4 Analýza dat

Cíl: Poznat výuku etické výchovy v reálném prostředí školní třídy.

Aktivity k dosažení cíle: Pomocí náslechnů a pozorování hodin etické výchovy získat povědomí o tom, jak výuka vypadá v praxi, jak se použije příprava na hodinu dle metodik. Popsat, jak jsou jednotlivé aktivity v hodině za sebou, všimnout si, jak učitelka zvládá vzniklé situace a jaká je zainteresovanost žáků.

3.4.1 Hodina etické výchovy na Církevní základní škole

Třída: 3. A

Téma: Tvořivost- podkapitola: pomoc druhým.

Cíle výuky:

- Děti jsou pozorné k potřebám druhým.
- Umí samostatně hledat řešení problému.
- Toto řešení aplikují ve svém životě (v rámci hodiny ve třídě).
- Děti mají prostor vyjádřit svůj názor a obhájit ho v diskusi.

Metody: Dialog, výklad, práce s pracovními listy, dramatizace.

Pomůcky: pracovní listy

Popis výuky:

1. Úvod- učitelka se nejprve snažila děti utišit, využila k tomu špendlík. Hodila špendlík na zem a všechny děti musely zůstat potichu, aby slyšely, jak špendlík spadne. Tímto gestem učitelka získala pozornost, pozdravila se s žáky a poté pokynula žákům, aby si rozdali pracovní listy na téma: U nás ve třídě (viz obr. 1).

2. Hodnotová reflexe- děti se dívaly na první obrázek (viz pracovní list, první obrázek). Na obrázku byla znázorněna dívka, kterou něco bolí. Učitelka kladla dětem otázky: Zažily jste něco podobného? Děti se hlásily a učitelka postupně některé vyvolávala, aby řekly ostatním svůj příběh. Ostatní děti poslouchaly. Učitelka

¹⁰³ srov. CÍRKEVNÍ ZÁKLADNÍ ŠKOLA, *O škole*. [online]. Poslední aktualizace 20. 10. 2017. [cit. 2018-02-01]. Dostupné z: <<http://www.bigy-cb.cz/czs/05oskole.html>>

komentovala jejich příběhy. Poté učitelka položila dětem další otázku navazující na příběhy dětí: Kdo vám v tu chvíli pomohl? Děti vykřikovaly nahlas odpovědi jako např. mastička, kamarádka, bratr,... Poslední otázka směřující k dětem zněla: Jak byste v podobné situaci pomohly vy? Děti opět rychle spolupracovaly a vymyslely odpovědi typu: zeptat se raněného, zda se může hýbat, vyhledat pomoc dospělého, zavolat záchranku, poskytnout první pomoc, zazněla také odpověď, že by si přivedly na pomoc pokémona. Poté se učitelka snažila shrnout vše, co bylo řečeno a vyvodit z toho závěr, že pomoc bychom měli nejen přijímat, ale také dávat.

3. Skupinová práce- učitelka rozdělila děti na skupinky pomocí čísel. Ukazovala na děti a počítala od jedné do šesti a tím se vytvořilo šest skupinek po dvou až třech dětech. Jeden ze skupinky si vylosoval obrázek a společně se celá skupinka tiše domlouvala, co je znázorněno na obrázku. Některé děti vyrušovaly a křičely nahlas, proto učitelka napsala na tabuli jejich jméno a k tomuto jménu namalovala smutný obličej. Poté dala dětem zadání: Jak byste pomohly tomu člověku na obrázku?

4. Dramatizace: Děti mají za úkol zahrát příběh, který se stal na obrázku. Děti se rychle domluvily, kdo bude hrát jakou roli a poté následovalo předvádění příběhů.

- Příběh č. 1- Chlapec, který sedí sám v lavici (viz pracovní list, druhý obrázek). Jeden žák hrál osamocené chlapce v lavici a druhý mu nabídne, že si k němu přisedne, tudíž nebude sedět v lavici sám.
- Příběh č. 2- Chlapec přemýšlí nad učivem a neví si rady (viz pracovní list, třetí obrázek). Jeden žák hraje tohoto chlapce a zbytek skupinky se snaží žáka naučit to, co mu nejde.
- Příběh č. 3- Dívka, kterou pomlouvají ostatní žáci. (viz pracovní list, čtvrtý obrázek). Jeden žák hraje smutnou dívku, druhý žák vidí, že ji ostatní pomlouvají a jde mu pomoci, brání ho tak, že ukazuje pěst, jako by ho chtěl uhodit. Do toho učitelka zasáhla a řekla, že je sice dobře, že chtěl druhého bránit, ale nebylo vhodné použít fyzické násilí.
- Příběh č. 4- Děti si malují obrázek a nechtějí pustit dalšího žáka, aby si maloval s nimi. (viz pracovní list, pátý obrázek). Děti se domlouvaly, kdo co bude malovat. Ostatní děti pozorovaly scénku a přitom jeden žák bouchnul jinou žákyni, která začala brečet. Učitelka se ptala, co se stalo a zjistila, že žákyně ho před tím, než ji bouchnul, píchla tužkou. Učitelka se snažila přijít na to, kdo si začal a zda to žáci udělali schválně či ne. Nakonec rozhodla, že nesou vinu oba dva a žáci se omluvili. Tímto incidentem se přerušila scénka, takže se přešlo

rovnou na další scénku. V této situaci se učitelka dle mého názoru zachovala velmi dobře, když nevěděla, kde je pravda, řekla žákům, ať se omluví oba a tím se situace vyřešila a žáci se na sebe poté dokonce i smáli.

- Příběh č. 5- Chlapec je smutný, protože mu umřel domácí mazlíček. (viz pracovní list, obrázek 6). Jeden žák hraje smutného a ostatní žačky ze skupiny mu nabídnou, že mu koupí nového papouška ze svého kapesného. Dle mého názoru to byl velice prosociální čin.
- Příběh č. 6- Skupinka dětí se společně baví a nechce mezi sebe pustit dalšího. (viz pracovní list obrázek 7). Děti vzaly dívku, která stála stranou, zpět do party.

5. Diskuse- děti společně s učitelkou zhodnocovaly scénky. Učitelka se dětí ptala, zda se jim hrálo dobře či špatně. Všechny děti se cítily v hraní rolí dobře, až na jednu dívku, která se cítila špatně, když hrála „zlou“.

6. Děti na závěr hodiny dostaly za úkol vymyslet ke každému obrázku na pracovním listu jedno slovo či větu, které by dotyčnému na obrázku zlepšilo náladu. Učitelka nechala dětem čas na rozmyšlení a než zazvonilo, sebrala pracovní listy k sobě. Na konci hodiny se s dětmi rozloučila a pokynula jim, aby po sobě uklidily třídu.

¹⁰⁴ Obrázek č. 1, PLACHÁ, J., KOUTKSÁ, I., *Etická výchova- Pracovní listy pro 3. Ročník základních škol*. [online]. Etické fórum ČR ©2014. Dostupné z: http://www.etickavychova.cz/ucebnice/Pracovni_listy_3_rocnik_w.pdf

Reflexe hodiny: Tato hodina dle mého názoru splnila vytyčené cíle. Děti se snažily vymyslet řešení v těžké životní situaci a také se nebály vyzkoušet si novou metodu-dramatizaci. Učitelka s dětmi hezky pracovala a ony se zapojovaly do všech aktivit, nebyl problém s tím, že by někdo něco nechtěl dělat. Tato hodina byla přínosná tím, že se děti naučily rychle reagovat, být kreativní, chovat se prosociálně k ostatním a být k druhým tolerantní a snažit se pomoci slabším.

3.4.2 Hodina etické výchovy na Biskupském Gymnáziu J. N. Neumanna

Třída: 2. E (9. třída)

Téma: Vliv médií a reklamy na náš život.

Cíle: Uvědomění si obsahu hodiny a rozvedení diskuse na toto téma.

Metody: Diskuse, dialog, dotazník.

Pomůcky: prezentace

Popis výuky:

1. Učitelka seznámila žáky s tématem a rozdala jim papíry, na které si žáci měli psát průběžné poznámky. Žáci měli na začátku roku rozdělené eseje dle učebních osnov a dle probíraného tématu. Zásady pro vypracování esejí byly dány učitelkou, rozsah 1-2 stránky na A4, pokud by to byla písemná verze, nebo 5-10 stránek prezentace vytvořené v PowerPointu. Tyto eseje by měly být přednášeny před třídou a měly by také obsahovat vlastní názor studenta na danou problematiku. Na tuto hodinu měly být připravené dvě eseje na téma: Klonování „jen“ pro lékařské účely? (To sice nesouvisí s tématem reklama a její vliv na nás, ale je to zařazeno v tématech.) Druhá esej měla být na téma: Vliv médií a reklamy na život člověka. Studenti z této třídy bohužel nepřinesli žádnou esej, tudíž byla hodina vedena učitelkou, která si připravila na hodinu vlastní aktivity pro případ, že by někdo ze studentů na esej zapomněl.

2. Učitelka kladla žákům otázky z vybraných dotazníků, které jsou běžně dostupné na internetu. Vzhledem k náročnosti dotazníků, vybrala učitelka jen pár otázek týkajících se tématu reklama, televize a internet. Žáci odpovídali na otázky přerušovaně, skákali si do řeči, ostatní žáci si povídali, smáli se a zdálo se mi, že je hodina moc nezajímá. Otázky byly následující:

- Kolik hodin denně průměrně strávíte sledováním televize?
- Kolik hodin denně průměrně strávíte na internetu?

- Z jakého důvodu nejvíce sledujete televizi?
- Z jakého důvodu nejvíce trávíte čas na internetu?
- Sledujete reklamy v televizi?
- Klikáte na reklamní odkazy na internetu?

Poté se učitelka ptala žáků, kdo co odpověděl, rozvíjela s nimi diskusi na určenou otázku a do této diskuse se zapojovali všichni žáci. V průběhu vyhodnocování učitelka psala statistiku výsledků dotazníku na tabuli. V této třídě vyšlo, že většina žáků sleduje televizi v průměru 1 hodinu denně a na internetu tráví čas žáci 5 i více hodin denně. Obojí sledují hlavně kvůli zábavě, žáci začali vykřikovat mnoho důvodů, proč tráví tolik času na internetu, učitelka se snažila situaci usměrnit a přizpůsobit diskusi žákům. Poté už se žáci dost překřikovali a začali mluvit mimo téma, učitelka byla nucena dotazník ukončit.

3. Učitelka měla samostatný výklad ohledně internetu a reklam a dávala různé příklady do praxe. Například kde vidí konzument nejčastěji reklamu, do této debaty se žáci velmi aktivně zapojovali a každý si snažil prosadit svůj názor. Učitelka jen korigovala situaci, žáci diskutovali mezi sebou. Žáci se společně dohodli, že je nejlepší umístit reklamu na internet.

4. Jako oživení hodiny vyzvala učitelka studenty k tomu, aby řekli nějaký reklamní slogan, který si pamatují. Žáci zpívali různé reklamní písničky či slogany. Na závěr hodiny učitelka udělala zhodnocení a uznala, že měli otázkám z dotazníku věnovat méně času. Poděkovala žákům za to, že se zapojili do diskuse a také že samy diskutovali mezi sebou.

Reflexe: Z této hodiny si žáci měli odnést to, že si uvědomí, jak velký vliv na nás mají média. Dle mého názoru si to žáci uvědomují, jelikož na otázky ohledně času stráveného na internetu vedli dlouhou diskusi. Učitelka použila pro žáky formu dotazníku na téma masmédií a jejich vliv, toto téma je doporučováno i manuálem etické výchovy (viz kapitola 2.5.2). Po delší době ztráceli žáci učitelčinu pozornost a bavili se mezi sebou. Tato hodina dala žákům, prostor pro to, aby si prohloubili svoje komunikační dovednosti, dokázali prosadit svůj názor a nebáli se ho vyjádřit, i když byl odlišný od názoru ostatních. To se žákům dařilo skvěle a je to jeden z hlavních bodů etické výchovy. Žáci z této třídy však moc nebrali ohled na ostatní, nenechali mluvit jednoho člověka a vzájemně si skákali do řeči, i přes napomínání učitelky. Učitelka se v této hodině snažila chovat přátelsky, ale dle mého názoru mohla být více autoritativní.

3.4.3 Hodina etické výchovy na Biskupském gymnáziu J. N. Neumanna

Třída: 1. N (7. třída)

Téma: Reklama a její vliv na člověka.

Cíle: Pochopit probírané téma, diskuse na toto téma.

Metody: Diskuse, výklad.

Pomůcky: prezentace

Popis hodiny:

1. Na začátku roku měli žáci rozděleny referáty na téma: Etika médií, rizika internetu a sociálních sítí, etika světových náboženství. Požadavky pro vypracování referátu byly následující: Vypracovat referát písemně na A4 a používat ověřené zdroje, použít více zdrojů, přednést tento referát před ostatními v hodině. Na tuto hodinu měl připravený referát žák z minulé hodiny na téma: Co by se stalo, kdyby se spojila Severní a Jižní Korea? Žák šel k tabuli a četl svůj referát před třídou, ostatní žáci byli velmi pozorní a poslouchali ho. Na konci referátu mu spolužáci zatleskali a učitelka mu dala jedničku.

2. Poté se připravili na svůj výstup další dva žáci, kteří vypracovali referát ve dvojici. Téma jejich referátu bylo: Vliv reklamy a jak se jí vyhnout. Žáci měli navíc připravenou prezentaci v PowerPointu a mluvili z paměti. Ostatní žáci poslouchali a psali si poznámky do svých sešitů. Učitelka v této hodině působila spíše v pozadí, což je správně a takto to v hodině etické výchovy má fungovat. Žáci, kteří měli referát, si hodinu korigovali sami. Dali prostor také na společnou diskusi na jednotlivé úryvky v referátu. V úvodu referátu hovořili o reklamách obecně, poté o různých druzích reklam, učitelka se snažila vtáhnout ostatní žáky do tématu (např. „*Zkuste se všichni podívat na svou propisku, vidíte tam reklamu?*“) a všichni společně diskutovali na toto téma. Poté položili otázku žáci, kteří měli referát: „*Kolika reklamami jste prošli za posledních 24 hodin?*“ Opět probíhala rozsáhlá diskuse na toto téma, žáci se aktivně zapojovali a byli velmi bystrí.

3. Následovalo téma účely reklamy. Žáci referovali o tomto tématu a učitelka se opět snažila vtáhnout ostatní do tématu tím, že rozvinula diskusi. Učitelka skvěle zvládala situaci a reagovala na odpovědi žáků. Poté učitelka vyzvala žáky, aby říkali různé slogany z reklam. Tím navodila ještě příjemnější atmosféru ve třídě a žáci vesele

vyprávěli slogany. Učitelka potom měla výklad o tom, proč je reklama na určitém místě a zda je možné reklamám důvěřovat.

4. Na toto téma pokračovali i žáci, kteří měli referát. Hodnotili reklamy z etického hlediska, jak je to s autorstvím a nepravdivými informacemi. Na to reagovala učitelka tím, že dala přímo příklad nepravdivé informace v reklamě- Redbull Vám dává křídla. Vysvětlovala, jak je to nepochopitelné pro malé děti, které ještě nemají vyvinuté rozumové vnímání a neumí vyvodit z této reklamy závěr, že jde pouze o nadsázku. Nabádala žáky k tomu, aby uměli používat selský rozum. Žáci poté navázali na tento výklad další částí jejich referátu a hovořili o tom, že je potřeba rozlišovat pravdivé a smyšlené informace.

5. Poté žáci mluvili o tématu, na koho jsou reklamy cílené a jako obohacení referátu měli žáci připravenou statistiku o tom, jak dokážou různé věkové skupiny dětí rozlišit reklamu. Také krátce hovořili o tématu, jak dokážou reklamy zaujmout. Na toto téma začala hovořit i učitelka a vznikla tak diskuse mezi žáky a učitelkou.

6. Další částí referátu bylo téma, jak se reklamám vyhnout. Žáci uváděli různé příklady toho, jak se reklamám vyhnout, ale také zdůraznili fakt, že nějakým reklamám se vyhnout nelze. Z tohoto tématu se najednou stala diskuse mezi žáky, všichni se aktivně zapojovali a snažili se vyjádřit svůj názor. Učitelka zůstala v pozadí a pouze poslouchala diskusi, poté se z ní snažila vyvodit nějaký závěr.

7. Na závěr hodiny byly předneseny různá fakta o reklamách, pouze okrajově, jako zajímavost pro ostatní. Poté byl ukončen referát a ostatní žáci tleskali. Učitelka žáky, kteří referovali, velmi pochválila a pochválila i ostatní za to, jak se všichni zapojovali. Následoval úklid třídy a konec hodiny.

Reflexe: Myslím si, že tato hodina byla ideálním vzorem pro to, jak má výuka etické výchovy vypadat. Žáci byli zcela samostatní a učitelka zde hrála roli moderátora a pouze korigovala situaci. Žáci byli na hodinu připraveni, respektovali to, že mají nějakou povinnost a tuto povinnost splnili. Byli bystří a aktivně se zapojovali. Téma hodiny bylo shodou náhod stejné, jako v předešlé třídě, ale lze konstatovat, že tato hodina probíhala zcela jinak. Hodina obsahovala vše, co by v tomto ročníku obsahovat měla- žáci uměli vyjádřit úctu, byli sebevědomí, byli sami sebou, uměli obhájit své názory a práva (viz kapitola 2.5.2). Žáky hodina etické výchovy bavila a všichni spolu spolupracovali. Dle mého názoru byly stanovené cíle hodiny splněny nad očekávání.

3.5 Závěr pozorování

Cílem tohoto pozorování bylo ukázat, jak vypadá výuka etické výchovy v praxi. Díky popisu jednotlivých hodin etické výchovy, lze konstatovat, že se tato výuka liší od ostatních hodin tím, že zde má žák více prostoru k realizování sebe sama a vyjádření svého názoru. Měla jsem možnost se zúčastnit třech výukových hodin. Do výuky jsem nijak nezasahovala a seděla jsem vzadu ve třídě, abych co nejméně narušovala chod hodiny. Snažila jsem se dění výuky popsat co nejvíce do detailů a vykreslit události přesně tak, jak se staly. I když se jednalo o otevřené, zúčastněné pozorování, žáci si na mou přítomnost přivykli a jejich chování nebylo nijak zkresleno, učitelka byla předem připravená na to, že se do hodin etické výchovy dostavím.

Již u žáků na prvním stupni je rozvíjena tvořivost s důrazem na řešení krizových situací a pomoc druhému. Žáci se tedy již v tak útlém věku naučí respektovat potřeby druhých, jsou schopni se vcítit do druhých lidí, rozvíjí se žákova kreativita a také si žák uvědomuje sám sebe a svou hodnotu. Učitelka použila různé výukové metody, aby byla hodina zajímavá pro tuto věkovou skupinu. Žáci mohli pracovat ve skupinkách, pracovat s pracovním listem, hrát role, což pro ně bylo nové a vše, co je nové děti láká a zajímá. Hodina byla tedy pro žáky zábavná a díky různým činnostem žáci stále udržovali pozornost. Dle mého názoru hodina odpovídala výchovnému programu a také výchovnému stylu etické výchovy.

Hodina etické výuky u starších žáků byla oproti žákům na prvním stupni zcela odlišná. V tomto věku je kladen důraz hlavně na to, aby žáci daný problém pochopili a dokázali o něm hovořit a diskutovat. V obou výukových hodinách na druhém stupni, které jsem pozorovala, šlo o to, aby žáci uměli rozeznat reálné vzory, umět se sebeovládat, mít zdravé sebevědomí, dokázat vyjádřit svůj názor a být empatičtí k ostatním. Žáci se v tomto věku umí prosadit a diskutovat o probíraném tématu. Téma reklama a její vliv na nás hodnotím jako skvěle zvolené z důvodu jeho aktuálnosti a přiměřenosti věku. Toto téma je doporučováno pro starší žáky. V hodině etické výchovy v 9. třídě jsem trochu postrádala prosociální chování žáků, naopak u žáků mladších, tj. v 7. třídě bylo chování ukázkové. Učitelka vedla žáky k rozpoznání problému a k jeho aktivnímu řešení na základě získaných zkušeností a vědomostí.

Jelikož jsem se zúčastnila pouze tří výukových hodin, nemohu udělat obecný závěr pro všechny hodiny etické výchovy, ale dle mého názoru hodiny na těchto školách splnily obsah předmětu etická výchova a učitelka se snažila u žáků rozvinout klíčové

kompetence. Lze konstatovat, že díky samostatnosti žáků na druhém stupni, hrála učitelka v hodině pouze roli moderátora, což je v hodinách etické výchovy žádoucí. Učitelka v hodině měla minimální výklad, tudíž na mě působila tak, že má se žáky větší trpělivost a dokáže zodpovědět na jejich otázky podrobněji. Žáci působili sebevědomě, uměli obhájit svůj názor, nebáli se diskutovat a toto je z velké části náplní etické výchovy. Žáci jsou vedeni k tomu, aby z nich vyrostli prosociální lidé.

4 Závěr

Závěrem bych chtěla shrnout celou mou bakalářskou práci a její cíle. Hlavním cílem bylo zjistit vývoj etické výchovy v ČR a popsat, jak je výuka realizována na konkrétních školách. K tomuto cíli jsem se chtěla dostat pomocí představení předmětu etická výchova a hlavně díky praktické části, která je věnována konkrétnímu popisu hodin etické výchovy na Církevní základní škole a Biskupském gymnáziu J. N. Neumanna v Českých Budějovicích.

Již v úvodu jsem naznačila, co bude obsahem mé bakalářské práce. V teoretické části jsem představila předmět etická výchova. Nejprve jsem vymezila základní pojmy, které jsou klíčové pro tuto práci. Popsala jsem také ve stručnosti vývoj etické výchovy a její historii, která s tímto tématem úzce souvisí. Dále jsem se věnovala tomu, jak se etická výchova vyučuje v zemích Evropy. Došla jsem ke skandálnímu zjištění, že v ČR etická výchova nikdy nebyla zařazena jako povinný předmět. Na toto téma jsem navázala další kapitolou, ve které jsem popsala, jak to vypadá s výukou etické výchovy v ČR a také snahu prosadit tento předmět. Dle mého názoru je třeba podpořit snahu o prosazení etické výchovy a jedině tímto způsobem se výuka etické výchovy může dostat do popředí.

Dále jsem se věnovala samotné charakteristice předmětu etická výchova. Popsala jsem obsah toho předmětu dle R. Roche Olivara a také klíčové kompetence, které jsou popsány dle Ministerstva školství. Podrobněji jsem popsala výchovný program dle R. Roche Olivara, neboť si myslím, že jeho výzkumy jsou kolébkou pro výuku etické výchovy. S tímto tématem také úzce souvisí to, jaký by měl být pedagog tohoto předmětu a také jaké má možnosti používání výukových metod. Metod pro výuku etické výchovy je mnoho, snažila jsem se popsat metody od více autorů, abych získala více pohledů na metodiku etické výchovy a výchovy obecně. Tímto popisem jsem chtěla ukázat, že výuka etické výchovy může být velmi rozmanitá a je jen na vyučujícím, jakou metodu si pro danou věkovou skupinu zvolí. Na to navazuje další kapitola, kterou jsem věnovala popisu výuky etické výchovy pro jednotlivé věkové kategorie, resp. jednotlivé školní třídy.

Praktickou část jsem koncipovala tak, abych splnila cíle své práce. Cíl této práce byl, jak bylo již zmíněno, popsat výuku etické výchovy v praxi na konkrétních školách.

Tato práce by mohla ukázat ostatním školám, které budou mít zájem o tuto problematiku, že je možné a vhodné tuto výuku zařadit. Přínos této práce tkví v tom, že je možné nahlédnout na to, jak vypadá výuka etické výchovy v současné době na vybraných školách. Toho jsem dosáhla pomocí výzkumu, který byl uskutečněn formou pozorování. Výsledky výzkumu poukazují na to, že výuka etické výchovy je pro žáky velmi přínosná, žáci si zkusí nové metody práce, jsou velmi samostatní, sebevědomí, pozorní a empatictí. Umí kriticky myslet, což dle mého názoru dětem v ČR chybí a v tomto předmětu je velký prostor pro to se to naučit. Žáci také dokážou pochopit probírané téma a na toto téma diskutovat. Myslím si, že je to velkým přínosem pro jejich budoucí život. Věřím, že popis výukových hodin na vybraných školách může být inspirací pro ostatní školy.

Výuka etické výchovy zatím není úplně ujasněna, ale doufám, že bude mít v budoucnu tato výuka jednotnou koncepci, která bude přínosná a pomůže k tomu, aby v naší společnosti byli lidé prosociální, uměli kriticky myslet, respektovali svá práva a povinnost, měli zdravé sebevědomí a dbali na potřeby druhých.

SEZNAM LITERATURY

BÍLÝ, J. *Základy etiky, estetiky a religionistiky*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. ISBN 80-86861-21-x.

BLÁHA, A. I. *Ethika jako věda: úvod do dějin a teorie mravnosti*. Brno: Atlantis, 1991. Prosum. ISBN 80-7108-023-3

BRODCOVÁ, K. *Etická výchova na základní škole*, České Budějovice, 2011. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce Z. Svobodová.

FROMM, E. *Mít nebo být?*. Praha: Naše vojsko, 1992. ISBN 80-206-0181-3.

HASS, A. *Morální inteligence: jak rozvíjet a kultivovat dobro v nás*. Přeložila Hana KREJČÍ. V Praze: Columbus, 1999. ISBN 80-7249-010-9.

HEIDBRINK, H. *Psychologie morálního vývoje*. Přeložil Ondřej MÜLLER. Praha: Portál, 1997. Studium (Portál). ISBN 80-7178-154-1.

HLADÍK, J. *Společenské vědy v kostce*. 3. vyd. Havlíčkův Brod: Fragment, 2004. V kostce (Fragment). ISBN 80-7200-966-4.

KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika velká*. 3. vyd. Brno: Komenium, 1948. Pedagogické klasobraní.

KORIM, V. a kol. *Přeměny etické výchovy v evropském kontextu*. 2008, PF UMP Banská Bystrica, ISBN 978-80- 8083-661-0. In DRBALOVÁ, L., *Etická výchova ve škole*, Hradec Králové, 2015. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové. Pedagogická fakulta. Katedra sociální pedagogiky. Vedoucí práce E. Švarcová.

KŘOVÁČKOVÁ, B., SKUTIL, M. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-778-7.

- KUČEROVÁ, S. *Metody mravní výchovy*. In: STŘELEČEK, S. Kapitoly z teorie a metodiky výchovy I. Paido, 1998, Brno. ISBN 80-85391-61-3.
- KUČEROVÁ, S. *Obecné základy mravní výchovy*. Brno: Masarykova univerzita, 1990. ISBN 80-210-0183-6.
- LENCZ, L., OLIVAR, R. R. *Etická výchova: Učeb. texty pre vyučovanie predmetu na zákl. a stred. školách*. Bratislava: Orbis pictus istropolitana, 1992. ISBN 80-7158-001-5.
- LINDSAY, G. *Etika pro evropské psychology*. V Praze: Triton, 2010. Psyché (Triton). ISBN 978-80-86471-37-2.
- LOCKE, J., *O výchově*, Praha: SPN, 1984.
- LORENZOVÁ, J. In VALIŠOVÁ, A., KASÍKOVÁ, H., *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada, 2011, ISBN 978-80-247-3357-9.
- MAŇÁK, J., ŠVEC, V. *Cesty pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2004. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. ISBN 80-7315-078-6.
- MIEDZGOVÁ, J. *Etika: pro střední školy*. Praha: Kvarta, 1996. ISBN 80-85570-73-4.
- MOTYČKA, J. *Etika*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1992.
- MUCHOVÁ, L., ZUZANA SVOBODOVÁ (ED.) .. [ET AL.]. *K etické výchově*. Praha: Karez, 2011. ISBN 9788090511705.
- NOVÁKOVÁ, M. a kol., *Učíme etickou výchovu- Manuál etické výchovy pro základní a střední školy*, Praha: nakladatelství Luxpress, 2009, ISBN: 978-80-7130-143-1.
- PRŮCHA, J., MAREŠ J., WALTEROVÁ E. *Pedagogický slovník*. 4. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8.

THOMPSON, M. *Přehled etiky*. Praha: Portál, 2004. Filozofie (Portál). ISBN 80-7178-806-6.

TRČKOVÁ, K., ZEMANOVÁ R. *Etická výchova: 4-5*. Praha: Národní institut pro další vzdělávání, 2014. ISBN 978-80-87449-52-3.

VACEK, P. *Rozvoj morálního vědomí žáků: metodické náměty k realizaci průřezových témat*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-386-4.

VALIŠOVÁ, A., KASÍKOVÁ, H. *Pedagogika pro učitele*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1734-0.

SEZNAM INTERNETOVÝCH ZDROJŮ

BERAN A. Evangelická akademie, Vyšší odborná škola sociální práce a střední odborná škola. *Etika úvod* [online]. Praha, ©2011 – 2015, [cit. 2018-01-05]. Dostupné z: <<http://www.eapraha.cz/beran/docs/kr3s/etikauvod.pdf>>

BISKUPSKÉ GYMNÁZIUM J. N. NEUMANNA, *Základní informace*. [online]. Poslední aktualizace 2018. [cit. 2018-30.01]. Dostupné z: <<http://www.bigy-cb.cz/bigy/o-skole/zakladni-informace/>>

CÍRKEVNÍ ZÁKLADNÍ ŠKOLA, *O škole*. [online]. Poslední aktualizace 20. 10. 2017. [cit. 2018-02-01]. Dostupné z: <<http://www.bigy-cb.cz/czs/05oskole.html>>

ETICKÁ VÝCHOVA. Portál pro etickou výchovu ve školách v ČR. *Proč etická výchova?* [online]. [cit. 2018-01-22]. Dostupné z: <<http://www.etickavychova.cz/potreba-eticke-vychovy/>>

ETICKÉ FÓRUM ČR. *Organizace*. [online]. ©2012, [cit. 2018-01-05]. Dostupné z: <<http://www.etickeforumcr.cz/eticke-forum/o-nas>>

ETICKÉ FÓRUM ČR. *O etické výchově*. [online]. ©2012, [cit. 2018-01-05]. Dostupné z: <<http://www.etickeforumcr.cz/eticka-vychova/o-eticke-vychove-podrobneji>>

JEŘÁBEK, H. *Úvod do sociologického výzkumu*. Praha: Karolinum 1992. [online]. [cit. 2018-02-01]. Dostupné z: <<http://web.ftvs.cuni.cz/hendl/metodologie/jerabek3/k8/8-1.htm>>

LENCZ, L., KRÍŽOVÁ O. *Metodický materiál k predmetu Etická výchova, 3. Vydání*. [online]. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum ©2004, [cit. 2018-01-18]. Dostupné z: <<http://dok.rwan.sk/Etika/Lencz%2C%20Ladislav%20a%20Krizova%2C%20Olga%20-%20Metodick%FD%20material%20k%20predmetu%20EV.pdf>>

MARŠÍK, M. *Výroční zpráva Biskupského gymnázia J. N. Neumanna za školní rok 2016/2017*. [online]. Poslední aktualizace 20. 10. 2017, [cit. 2018-02-01]. Dostupné z: <http://www.bigy-cb.cz/bigy/wp-content/uploads/vyrocni_zprava_2016_2017.pdf>

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. *Kurikulum etická výchova*. Metodický portál: Články [online]. 05. 02. 2010, [cit. 2018-01-18]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/kurikulum-eticka-vychova>>

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. *Seznam škol s výukou etické výchovy*. [online]. Poslední aktualizace 16. 02. 2010, [cit. 2018-01-30]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/seznam-skol-s-vyukou-eticke-vychovy>>

NEZVAL, J. *Charakteristika doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova*. [online]. Poslední aktualizace 5. 2. 2010 [cit. 2018-01-05]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/charakteristika-doplnujiciho-vzdelavaciho-oboru-eticka>>

NEZVAL, J. *Kurikulum Etická výchova*. [online]. © MŠMT 2006, poslední aktualizace 5. 2. 2010 [cit. 2018-01-05]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/kurikulum-eticka-vychova>>

NOVÁKOVÁ, M. a kol., *Učíme etickou výchovu- manuál pro učitele*. [online]. ©2006, [cit. 2018-01-23]. Dostupné z: <<http://38126.w26.wedos.ws/ukazka-z-knihy-manual-pro-ucitele-ucime-etickou-vychovu-2006-marie-novakova-a-kol/>>

NOVÁKOVÁ, M. *Implementace etické výchovy do školního výchovně vzdělávacího procesu*. [online]. Poslední aktualizace 2013. [cit. 2018-01-18]. Dostupné z: <<http://38126.w26.wedos.ws/implementace-eticke-vychovy-do-skolniho-vychovne-vzdelavaciho-procesu/>>

PLACHÁ, J., KOUTKSÁ, I., *Etická výchova- Pracovní listy pro 3. Ročník základních škol*. [online]. Etické fórum ČR ©2014. Dostupné z: <http://www.etickavychova.cz/ucebnice/Pracovni_listy_3_rocnik_w.pdf>

POSPÍŠIL, R. Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity. *Úvod do pedagogiky-
Základy pedagogického výzkumu*. [online]. ©2009, [cit. 2018-02-01]. Dostupné z:
<https://is.muni.cz/elportal/estud/pedf/ps09/uvod_ped/web/vyzkum.html>

SVOBODOVÁ, Z. *Filosofie výchovy*. [online]. ©2008, [cit. 2018-01-22]. Dostupné z:
https://is.jabok.cz/el/JA10/leto2014/T564/um/1_Jabok_Prezentace_Eticka_vychova.pdf

SVOBODOVÁ, Z., *Filosofie výchovy*, Eurydice, Statistika Evropské komise pro
katolické vzdělávání z r. 2000/2001. [online]. ©2008, [cit. 2018-01-22]. Dostupné z:
<https://is.jabok.cz/el/JA10/leto2014/T564/um/1_Jabok_Prezentace_Eticka_vychova.pdf>

ŠÍRKA, Z. *Etika světových náboženství*. [online]. Praha. Poslední aktualizace 13. 08.
2015, [cit. 2018-01-19], Dostupné z:
<https://is.jabok.cz/el/JA10/leto2017/TE3372/um/Etika_svetovych_nabozenstvi_PPT.pdf>

VALACH, M. *Katolická výchova*. [online]. Poslední aktualizace 23. 6. 2010, [cit. 2018-
01-16]. Dostupné z: <<http://blisty.cz/art/53214.html>>